

www.bastinaobjave.com

Eliksir sreće

Autor: Ajatullah Mehdi Neraqi

Sa engleskog preveli: Omer Nakičević i Munir Ahmetspahić

Izdavač: Fakultet islamskih nauka

Ovaj ponuđeni rad našem čitateljstvu predstavlja skraćenu verziju djela "Džami' As-S'a'adat" od Nerakija. Skraćenu verziju priredio je Muhammed Bakir Ensari (Muhammad Baqir Ansari) i prvi put je objavljena na engleskom jeziku u časopisu Tevhid (Tawhid) u četiri nastavka. Zbog učestalih zahtjeva čitalaca ovog časopisa, članci su, prema riječima izdavača, prezentirani čitalačkoj publici kao jedna cjelina 1985. god, također na engleskom jeziku.

U cilju razaznavanja pitanja šta je islamska etika i koliko je nužno da ona nađe odgovarajuće mjesto u našim muslimanskim krugovima, koji se često guše u vrtlogu materializma i koji su, izgleda, skoro zaboravili vjećne duhovne ljudske vrline, smatrali smo svršishodnim da ovo vrijedno djelo, u kraćoj verziji, povezujući, ga u nekoliko međusobno koherentnih cjelina, predočimo našem čitaocu, jer naši sugrađani, mnogi najvjerovaljnije, neće imati priliku da ga pročitaju na engleskom ili arapskom jeziku, niti da dođu do tretomnog orginala na arapskom jeziku.

U nadi da će ovo djelo doprinijeti potpunijem upoznavanju sa islamskom etikom i da će povećati interes za njenu primjene u životu i kod čitalaca ovog podneblja, djelo je prevedeno na bosanski jezik i prilagođeno ukusu našeg čitaoca. Izdanje smo popratili dopunama, posebno vezanim za izvore koji se u engleskoj verziji i ne spominju, pa ga u takvoj formi nudimo čitaocu na našem jeziku.

Uza sve ovo, čini nam se da bi valjalo ukazati na još neke momente. Djelo u kraćoj verziji na engleskom jeziku štampano je bez naučnih akribija, a pošto se autor u svom izlaganju oslanja na Kur'an, hadis, riječi istaknutih islamskih mislilaca, posebno ehlibejtskih imama, morali smo te činjenice provjeravati na izvorima. Ovakav postupak smo primjenjivali sa izuzetnom pažnjom kod hadisa. I tamo gdje smo koristili termin predanje ili predaja ne misli se eksplicitno na hadis, nego na nešto što je kao tradicija prihvaćeno i širokim slojevima, a možda ponekad ima i doticaja sa hadisom.

U takvim slučajevima nismo ostavili ni tekst na arapskom jeziku, iako ga priredivač na engleskom navodi, da se ne bi pomislilo da je hadis. Tamo gdje smo mogli pronaći u izvorima dotični podatak, pripisali smo ga dotičnoj osobi i naveli izvor.

Da bismo čitaocu skrenuli pažnju i uputili ga da uoči jasnu razliku između ovakve vrste predaje i predanja u smislu Vjerovjesnikova hadisa, a pridržavajući se islamskog ehlisunnetskog kriterija, kod navođenja hadisa smo dali pored naznake izvora i teksta samoga hadisa na arapskom, uz izvjesna objašnjenja u fusnotama.

Kod navođenja prijevoda kur'anskog teksta smo, kao podlogu za izvjesnu činjenicu, uporedo dali i tekst na arapskom sa naznakom u fusnoti (Kur'an), a poglavljje i ajet označili smo brojem. Napominjemo da je za ovu priliku korišten prijevod Kurana od Korkuta, posljednje izdanje, da bismo izbjegli eventualno, neku drugu, možda i pristrasnu interpretaciju.

Autor koji je istinski sufija (islamski mistik, uslovno rečeno), svojom mišlju kreće se u relacijama tesawufa. To je uočljivo na mnogim stranama teksta, što je shvatljivo ako se zna da je glavna tema djela pitanje duše u kvalitetnom smislu, a da se glavna preokupacija tesawufa svodi ipak, na moralni odgoj čovjeka, liječenje bolesne duše čovjeka, njegova karaktera u smislu duhovnog ozdravljenja i formiranja kompletne ličnosti. U tesavvufskoj je to terminologiji poznato pod pojmom kompletne ličnosti (savršenog čovjeka – el-insan el-kamil).

Autor je ostao dosljedan svome metodu kroz cijelo djelo. Tako npr., kod posmatranja neke negativne pojave kod čovjeka u obzir bi uzimao ovaj slijed:

- definisati vrstu duševnog oboljenja;
- zbog čega je i kako nastalo to oboljenje;
- šta je suština te negativne pojave ili oboljenja, mahane;
- šta kažu glavni islamski izvori, Kur'an i hadis o tome;
- sud i mišljenje islamskih, mislilaca, veoma često ši'itskih. i
- tretman te bolesti ili način liječenja.

Autor bi se veoma često služio i poređenjem pozitivnog i negativnog karaktera ličnosti.

Etika, u islamskoj terminologiji ahlak, ubraja se u cjenjenije islamske naučne discipline. Tokom cijele blistave historije islama veliki islamski teoretičari su se isticali u ovoj vrsti znanja i napisali veliki broj dragocjenih djela.

Prema mnogim vrlo mjerodavnim mišljenjima, jedno od zapaženijih i opsežnijih djela na ovom temu jeste, bez sumnje, Džami'u-Sa'adat (Eliksir reče). Djelo je napisao islamski znanstvenik, sufija, filozof i etičar Muhammed Mehdi b. Ebi Zer, Kalani, Neraki (Muhammad Mahdi b. Abi Darr al-Kašani, al-Naraqi), ši'ija, imamija. Neraki je vlastitom životnom praksom i sam bio oličenje islamske etike i njenih vrlina. Djelo je napisano na arapskom jeziku i štampano u tri toma.

Neraki je umro 1211/1796/97. god. u rodnom mjestu Neraku, po kome je i dobio ime, a ukopan je u Nedžefu u Iraku.

Bio je veoma plodan mislilac. Napisao je:

Iz oblasti prava (fikha):

1. Lawami'u-l-ahkam fi fikhi 'šari'ati-l-islam
2. Mu'tamidu-š-ši'fa fi ahkami-š-šeri'a
3. At-Tuhwatu-r-ridawiyya fil-l-masaili-d-didiyya
4. Anisu-t-tigara
5. Al-Manasiku-l-makiyya
6. Anisu-l-huggag
7. Risalatu salati-l-gum'a
8. Tagridu-l-usul
9. Anisu-l-mugtahid
10. Gami'atu-l-usul
11. Risalatu fi-l-igma

Iz oblasti filozofije i apologetike:

12. Gami'u-l-afkar
13. Qurruatu-l-uyun
14. Al-Lama'atu-l-'aršiyya
15. Al-Lam'a
16. Al-Kalimatu-l-wagiza
17. Anisu-l-hukama
18. Anisu-l-muwahhidin
19. Šarhu-š-šifa'
20. Aš-Šihab at-taqib

Iz oblasti matematike, geometrije i astronomije

21. Al-Mustaqlsa
22. Al-Mahsal
23. Tawdihu-l-aškal
24. Risala fi ilmi uqudi-l-anmail
25. Risala fi-l-hisab

Iz oblasti etike:

26. Gami'u-s-sa'adat
27. Gami'u-l-mawa'iza
28. Muhrīqu-l-qulub
29. Muškilatu nuhbat-l-bayan
30. Mi'rāgu-s-sama'

Kod navođenja imena i naslova djela koristili smo DMG transkripciju, a na ostalim smo mjestima pribjegli fonetskoj transkripciji, što je bliže govoru.

Prevodioci.

Riječ autora

U ime Allaha, Milostivog Samilosnog

Čovjek se sastoji od duše i tijela; oboje su na svoj način podložno svojim bolestima i sklone zadovoljstvima u saglasju sa svojom prirodom. Ono što oštećuje tijelo je bolest, a ono što mu pruža zadovoljstvo leži u njegovom blagostanju, zdravlju i svemu onome što odgovara njegovoј naravi. Znanost koja se bavi zdravljem i bolestima tijela, naziva se medicina.

Bolesti duše su loše navike i pokornost strastima., koje rastaču čovjeka i spuštaju ga na nivo životinje. Zadovoljstvo duše uvjetovano je moralom i etičkim vrijednostima koje uzdižu čovjeka ka mudrosti i savršenstvu približavajući ga Allahu, dž.š. Znanost koja se bavi proučavanjem sličnih pitanja je etika - ahlak ('ilm ai-ahlaq).

Prije nego što počnemo raspravljati i analizirati glavne tačke zadate teme, treba naglasiti da je duša čovjekova netvarna, da egzistira neovisno od tijela i da je nematerijalna. Da bi se ovo dokazalo postoje mnogi argumenti od kojih ističemo sljedeće:

1. Jedna od osobnosti tijela jeste ta da kad god im se nametnu nove forme i oblici, ona napuštaju i odbacuju svoje prethodne (prvobitne) forme i oblike. U ljudsku dušu, međutim, nove forme, bilo osjetilne ili intelektualne prirode, ulaze neprekidno bez eliminisanja prethodno postojećih formi. Naime, što uticajniji i intelektualniji oblici ulaze u svijest, time se i duša više ojačava,
2. Kada se neki od ova tri elementa: boja, miris i okus pojave u jednom predmetu on se transformiše. Međutim, ljudska duša sva ova stanja apsorbira, a da ne bude materijalno izložena njihovom utkaju.
3. Zadovoljstva koja čovjek stekne i iskusi posredstvom intelektualnog saznanja jedino se mogu ticati duše, dok ljudsko tijelo u tome ne igra bilo kakvu ulogu.
4. Apstraktne forme i koncepti koje duša opaža su nesumnjivo nematerijalni i nevidljivi. Zato i njihov nosilac, a to je duša, mora također biti nedjeljiva, a samim time i nematerijalna.
5. Čovjekova fizička svojstva primaju nove oblike putem čula, dok mu duša opaža određene stvari bez pomoći čula. Među ono što ljudska duša upija bez oslanjanja na čula, spada zakon o suprotnosti, odnosno poimanje da je cjelina uvijek veća od jednog svog dijela, te drugi slični principi. Nijekanje grješaka što ih učine čula na račun duše -kakve su npr. optičke iluzije - čine se uz pomoć ovih apstraktnih koncepata, iako potrebnu energiju za vršenje korekcija pružaju čula.

Pošto je neovisno postojanje duše potvrđeno, da vidimo šta je to što joj pruža sreću i zadovoljstvo, a šta je, opet, čini nesretnom i bolesnom. Zdravlje i savršenstvo duše leži u njenoj snazi razumijevanja realne prirode stvari, a ovo razumijevanje može je izbaviti iz tjesnog zatvora požude, pohlepe i svih dragih okova koji sputavaju njen razvoj i izgradnju do stepena ljudskog savršenstva, koje se nalazi u čovjekovom približavanju Allahu (dž.š.). Ovo je cilj "spekulativnog znanja". Istovremeno, ljudska duša mora da se očisti svih loših navika i osobina koje može imati, te ih zamijeniti

etičkim i ispravnim načinom mišljenja i ponašanja. Ovo je cilj "praktičnog znanja". Spekulativna i praktična mudrost su u korelaciji kao materija i forma i jedno bez drugog ne mogu opstati. U osnovi, termin "filozofija" odnosi se na "spekulativnu mudrost", a "etika" na "praktičnu mudrost". Čovjek koji je ovladao i spekulativnom i praktičnom mudrošću je mikrokozmičko ogledalo većeg svijeta makrokozmosa.

ZNAČENJE I PORIJEKLO AHLAQ-A

Riječ ahlaq je množina riječi huluq koja znači predispozicija (sklonost ka nečemu). Predispozicija je ona osobina (malaka)¹ duše koja je izvor svih onih aktivnosti koje čovjek spontano izvršava bez razmišljanja o njima. Malaka je duševna osobina koja živi kroz stalnu vježbu i praksu i koja se ne može lako uništiti.

Partikularna predispozicija može se naći kod ljudi zbog sljedećih razloga:

1. Prirodna i fizička konstitucija: Ona se uočava tako što su neki ljudi strpljivi, a drugi razdražljivi i nervozni.
2. Navika: To je ono što se formira kontinuiranim ponavljanjem određenih ponašanja (radnji) i što vodi nužnosti određene predispozicije.
3. Praktično i svjesno zalaganje: To je ono što bi, ako se održi dovoljno dugo, eventualno vodilo ka oblikovanju predispozicije.

Iako fizička konstitucija pojedinca u njemu proizvodi određenu predispoziciju, to nikako ne znači da čovjek ustvari nema izbora i da je apsolutno primoran da živi po diktatima svoje fizičke konstrukcije. Naprotiv, pošto čovjek ima moć izbora, on je u mogućnosti da se odupre diktatima svoje fizičke prirode kroz praksa i zalaganje, i da obezbijedi predispoziciju svoga izbora.

Naravno treba priznati da su predispozicije koje su prouzrokovane mentalnim osobinama, kao što su inteligencija, memorija, mentalna agilnost i slično, nepromjenljive. Međutim, sve drage predispozicije mogu se mijenjati zavisno od volje čovjeka. Čovjek može kontrolirati svoju pohlepu, srdžbu i druge emocije i težnje i u stanju ih je kanalizati tako da sam sebe moralno izgrađuje i usmjerava da ide putem mudrosti i savršenstva.

Kada govorimo o Čovjekovoj sposobnosti da vrši izmjene u svojim predispozicijama, ne mislimo na to da on treba uništiti svoje instikte reprodukcije ili samozaštite. Čovjek ne može egzistirati bez ovih instikata. Ono što želimo reći je to da on treba izbjegavati da ide u jednu od krajnosti kad su u pitanju spomenuti instikti i da se drži zlatne sredine kako bi oni mogli pravilno funkcionirati. Baš kao što sjemenka hurme izrasta u plodonosno stablo zahvaljujući pravilnoj njezi, ili divlji konj koji je treniran da služi svog gospodara, ili pas koji je odgajan, da bude doživotni prijatelj čovjeka i da mu pomaže, isto tako i čovjek može postići mudrost i savršenstvo kroz samodisciplinu i razumnu ustrajalost.

Ljudsko savršenstvo podrazumijeva više nivoa. Većom količinom samodiscipline i zalaganja od strane pojedinca može se postići i viši nivo savršenstva. Dragim riječima, rečeno, individua stoji izm.edu dvije krajnje tačke, najniže' koja je ispod

¹ Pošto autor u dalnjem tekstu za osobinu koristi termin "malaka" a za što vjerovanto ima i razloga, i mi ćemo sadržati isti termin.

nivoa životinja, i najviše koja premašuje i visoki položaj meleka. Ljudsko kretanje između ovih krajnosti je predmet rasprave etike - ahlaka. Cilj etike je da podigne čovjeka iznad najnižeg stepena životinja i da ga odvede do onog uzvišenog položaja koji je viši i od položaja meleka.

Na ovaj način značaj etike je definiran i određen. Upravo iz gore navedenih razloga smatralo se da etika treba da bude najuzvišenija i najdragocjenija znanost; pošto je vrijednost bilo koje znanosti direktno vezana za vrijednost predmeta na koji se odnosi, tako je i predmet etike sam čovjek i sredstva pomoću kojih on može poslući savršenstvo. Šta više, mi znamo da je čovjek najuzvišenije biće i da je krajnji cilj njegovog postojanja postizanje savršenstva; shodno tome, i etika se može smatrati najuzvišenijom znanosću.

Ustvari, u prošlosti filozofi nisu razmišljali o nekim drugim oblastima znanja kao nezavisnim naučnim disciplinama. Oni su smatrali da bez etike i duhovnog očišćenja, ovladavanje bilo kojim drugim znanjem nije samo lišeno svake vrijednosti, nego to, ustvari, vodi ka opstrukciji spoznaje i krajnjoj destrukciji onih koji se njome bave. To je upravo bio razlog što se govorilo da je "znanje najgušća koprena" koja sputava čovjeka da uočava realnu prirodu stvari.

1. Čišćenje i uljepšavanje duše

Moralne vrline čovjeka obezbjeđuju mu vječnu sreću, dok ga moralna iskvarenost vodi u vječnu nesreću. Zbog toga je neophodno za čovjeka da se osloboди svih loših osobina u svome karaktera i da okiti svoju dušu svira vidovima moralno-etičkih vrijednosti. Osim toga, ukoliko se ne osloboди loših navika biće nemoguće da se u njemu začmu i razviju moralne vrijednosti i vrline. Ljudska duša u ovom pogledu mogla bi se porediti sa ogledalom. Ako želimo vidjeti nešto lijepo što se reflektuje u ogledalu, prvo moramo očistiti ogledalo tako da prašina i prljavština ne ugroze odslik. Bilo kakav pokušaj pokoravanja Allahovim naredbama jedino će biti plodonosan i uspješan kada čovjek postane čist od svih loših sklonosti i navika; u protivnom, to bi bilo kao stavljanje dragulja na prljavo i nečisto tijelo. Kada se čovjek kompletno očisti i osloboди od svih loših navika mišljenja, govora i akcije, tada duša postaje spremna za prijem neograničenog Allahovog dobročinstva.

U istinu, Allahovo dobročinstvo i Njegove tajne sa dostupne čovjeku. Na njemu je da očisti svoju dušu i da unutar sebe razvije potrebnu sposobnost za recepciju (primanje) kako bi se koristio neograničenim dobročinstvom svoga Stvoritelja.

U jednom hadisu Poslanik, as., kaže: "Meleki ne ulaze u kuću u kojoj se nalazi pas."²

Kako je onda moguće da zrake Allahovog dobročinstva i svjetla prođu u srce koje je prepuno nemoralnih, sebičnih i bestijalnih požuda? Postavka da vjera islam počiva na čistoći, ne odnosi se samo na spoljašnju čistoću nego više od toga, ona aludira na unutarnju čistoću duše.

U cilju da se postigne krajnje i konačno savršenstvo, potrebno je prevaliti put borbe protiv sebičnih požuda i nemoralnih sklonosti koje se moga naći pri duši, i tako je učiniti čistom i spremnom da dočeka Allahovo dobročinstvo. Ako čovjek krene putem samoočišćenja, Allah će mu priteći u pomoć i biti vodič na putu:

"One koji se budu zbog Nas borili Mi ćemo, sigurno, putevima koji Nama vode uputiti." (29:69)

2. Osobine duše: Njeni efekti i karakteristike

U vrijeme svog nastanka ljudska duša je, kao čista ploča, lišena svih osobina ma kako bilo da su dobre ili loše. Kako pojedinac odrasla kroz život, on razvija i osobine koje su direktno povezane sa načinom na koji živi, misli i djeluje. Govor i djela čovjeka, kad se duže vrijeme ponavljaju, proizvode trajni efekat u duši koji je poznat kao osobina. Ova osobina prodire u dušu i postaje izvor i uzrok čovjekovih aktivnosti i ponašanja. Dručiće kazano, ljudska duša postaje podložna ovim osobinama, sjedinjuje se s njima i određuje pravac čovjeku prema njihovim diktatima.

Ako su ove osobine (malakat) plemenite i uzvišene, one se kod čovjeka manifestiraju kroz moralan i mudar govor i ponašanje. Međutim, ako su one loše i iskvarene, one se manifestuju kroz nemoralno i izopačeno ponašanje.

Ove postojeće osobine igraju odlučujuću ulogu u određivanju sudske pojedinca u vječnom svijetu budućeg života. Tamo će se duši pridružiti iste osobine s kojima je zajedno živjela na ovom svijetu. Ako su ove osobine ispravne, duša će zadobiti vječno blaženstvo, a ukoliko su griješne, ona će se susresti sa vječitim prokletstvom.

Ovo pitanje osobina duše može poslužiti kao odgovor onima koji se pitaju kako Milostivi i a na vječito prokletstvo zbog grijeha koji je počinio u kratkom vremenskom razmaku. Ono što treba imati na umu jest činjenica da kada se grijeh,

² Buharija, Al-huluq,17; Abu Dawud, Libas, 44-45; Tirmizi, Adab, 44; Nasai, Tahara,167.

počini više puta to uvjetuje razvoj jedne nove osobine kod čovjeka, pa s obzirom da ova loša osobina prijanja uz dušu, kaznu i patnje koje je prate također će osjetiti i duša. U Kur'anu se kaže:

“I svakom čovjeku ćemo ono što uradi o vrat privezati, a na Sudnjem, danu ćemo mu knjigu otvorenu pokazati: «Čitaj knjigu svoju dosta ti je danas to što ćeš svoj račun polagati!» (17:13-14)

“...kakva je ovo knjiga, ni mali ni veliki grijeh nije propustila!” - i naći će upisano ono što su radili. Gospodar tvoj neće nikome nepravdu učiniti.” (18:49)

“Onog dana kad svaki čovjek pred sobom nađe dobro djelo koje je uradio i hrđavo djelo koje je učinio – poželjet će da se između njih i njega nalazi velika udaljenost.” (3:30)

3. Duša i njene moći

Duša (nafs) je ona božanska suština koja upošljava tijelo i upotrebljava njegove razne organe da postigne svoje ciljeve i namjere. Duša također ima i druge nazive kao duh (ruh), intelekt (aql) i srce (qalb), mada ovi nazivi, isto tako, imaju i druge značajne upotrebe.

Najvažnije osobine duše su:

1. Moć intelekta (al-quwwa al-aqliyya) -melekanska,
2. Moć srdžbe (al-quwwa al-gadabiyya) -divljačka,
3. Moć strasti (al-quwwa aš-šahwiyya) -životinjska,
4. Moć imaginacije (al-quwwa al-wahmiyya) - šejtanska.

Funkcija i valorizacija svake od ovih moći duše dovoljno su razumljive. Da čovjek nema moć dobro i loše, ispravno i pogrešno, istinu i laž. Kad čovjek ne bi posjedovao svojstvo srdžbe, ne bi se mogao braniti od napada i agresije. Kad se u čovjeku ne bi nalazile moći polne privlačnosti i nagona, kontinuirano postojanje ljudske vrste bilo bi dovedeno u opasnost. I konačno, ako bi čovjeku nedostajala moć imaginacije, on ne bi mogao vizuelno promatrati uopćenosti ili pojedinosti i donositi bilo kakve zaključke koji bi se na njima zasnivali.

Ovim objašnjenjem, navedene karakteristike za sve četiri osobine duše čovjeka postale su jasnije i razumljivije. Um je melek koji vodi čovjeka. Moć srdžbe i bijesa u čovjeka proizvodi okrutnost i nasilje. Njegova moć strasti i požude tjera ga u razuzdanost i nemoral. A moć imaginacije kod čovjeka obezbjeđuje pripremni materijal za formiranje šejtanskih uzusa, zavjera i mahinacija. Sada, ako svojstvo razuma kontroliše sva ostala svojstva, ono će ih očuvati na njihovom pravom mjestu i ublažiti njihove ekcese; ono će raditi za dobrobit čovjeka i pravilno funkcionirati u protivnom, iz njih će proisticati samo zlo i šteta.

Srodnosti između ova četiri svojstva ljudske duše mogu se opisati na sljedeći alegoričan način: Zamislite jednog putnika na konju kojeg prati pas i čovjek koji ga progoni. Putnik koji jaše predstavlja razum. Jahaći konj predstavlja strast i požudu. Pas predstavlja moć srdžbe i bijesa. A progonitelj predstavlja imaginarnu moć. Ako upravo spomenuti putnik uspješno kontroliše konja kojeg jaše, psa i progonitelja, ako uspije očuvati svoj autoritet nad njima, on će do svog odredišta stići sretno; u protivnom, biće uništen. Ljudska duša je na ovaj način pozornica ili bojno polje gdje se odvija neprestana borba između ove četiri moći. Koja će karakteristika i priroda duše pojedinca dominirati zavisi će od rezultata borbe. Drugim riječima, koja god od četiri moći izade kao pobjednik, ona će odrediti sklonost i karakter duše. Zbog toga neke duše imaju osobenost meleka, a neke su životinjske i bestijalne, a druge šejtanske.

U jednoj od svojih izreka Alija (r.a.) kaže:

“Allah (dž.š.) odlikovao je meleke razumom bez polnog nagona i srdžbe, a životinje polnim nagonom i srdžbom, bez razuma. Čovjeku je ukazao čast dajući mu sve troje. Prema tome, ako se polni nagon i srdžba povicaju umu, čovjek će postati bolji od meleka zato što je dostigao njihov položaj kroz sukob ovih suprotnih težnji u njemu, dok je melekima takav sukob nepoznat.”

4. Užici i patnje

Užitak je stanje kroz koje prolazi duša kada primjeti nešto što se uklapa u njenu ličnu prirodu. Bol i patnja budu prouzrokovani kada duša dođe u kontakt sa stvarima koje se ne uklapaju u njenu prirodu. Sve dok su sve četiri moći duše na broju, užitak i patnja duše takođe moraju biti podijeljene u četiri kategorije od kojih svaka korespondira jednoj od četiri osobine.

Užitak prouzrokovani osobinom razuma leži u poznavanju realne prirode stvari, a patnja u neposjedovanju takvog znanja.

Užitak prouzrokovani osobinom srdžbe i bijesa leži u osjećanju biti pobjednik i satisfakciji zbog osvete i pobjede nad neprijateljem. Patnja prouzrokovana ovom osobinom leži u osjećanju biti nadvladan i poražen.

Užitak prouzrokovani osobinom strasti i požude ustvari je uživanje u jelu, piću i seksualnom odnosu, dok patnja prouzrokovana ovom osobinom leži u neprolaženju kroz ova iskušenja.

Užitak imaginarne osobine sadržan je u vizuelnom promatranju pojedinosti koje dovode do buđenja bludnih požuda i šejtanskih nakana, a njena patnja leži u nedostatku i neadekvatnosti ovih vizija.

Najjači i najčistiji užitak jeste užitak koji se postigne kvalitetom razuma. To je onaj vid užitka koji je svojstven prirodi čovjeka i koji je trajan., a ne podložan iskustvenim promjenama u njegovom svakodnevnom životu.

On nije kao dragi užici koji su, s obzirom da pripadaju tijelu i da su životinjski (animalni), prolazne prirode i bez bilo kakve trajne vrijednosti. Ovi životinjski užici ustvari su tako priprosti i bestijalni da ih se čovjek prosto stidi i da ih nastoji prikriti.

Ako bi se čovjeku reklo da on crpi glavni užitak iz jela, pića i polnog odnosa, ne bi se s time složio i bio bi postiđen. Ako bi, međutim, takve aktivnosti i užici imponovali čovjeku, ne samo da ih se ne bi stadio, nego bi se, u stvari, radovao ako bi se o tome naširoko pričalo i time bi se ponosio.

Možemo onda zaključili da vrsta užitka koja odgovara čovjeku i koja predstavlja stvarni ugođaj za njega, a nije samo puka pojave, jest ona vrsta užitka koja se doživi intelektualnom osobinom duše. Ova vrsta užitka podrazumijeva više stepena od kojih je najviši onaj koji se doživi u blizini Allaha (dž.š.). Najuzvišeniji užitak postiže se kroz ljubav i upoznavanje Allaha (dž.š.), i kroz stalno nastojanje da se bude što bliže Njemu. Kada su nečija nastojanja usmjerena ka postizanju ovog realnog i trajnog užitka, senzualni užici biće zasjenjeni; oni će se pravilno odvijati i događati stavljajući se pod kontrolu.

5. Dobro i sreća

Pridavanje važnosti moralno-etičkom karakteru duše i njenu očišćenje, imaju za krajnji cilj da ona postigne sreću i zadovoljstvo. Za čovjeka je najveće zadovoljstvo i sreća da budu oličenje i manifestacija Allahovih atributa. Duša istinski sretnog čovjeka evoluira sa spoznajom i ljubavlju prema Allahu (dž.š.); ona je obasjana svjetлом Allahove emanacije. Kada se to dogodi, ništa osim ljestvica i dobrote neće proistisći iz čovjeka, jer ljestvica i dobrota jedino mogu proizilaziti iz onoga što je lijepo i dobro.

Treba znati da se istinska sreća ne može postići i zadržati sve dotele dok osobine i moći duše ne budu čiste i preobražene. Osnaživanjem nekih osobina duše, ili svih zajedno, za kratko vrijeme, sreća se ne postiže. To važi i za fizičko zdravlje. Za tijelo se može reći da je zdravo samo onda kada su svi njegovi udovi i organi zdravi. Zbog toga, individua koja čezne da postigne krajnju i savršenu sreću, mora se oslobođiti iz kandži imaginarnih šejtanskih i životinjskih moći i stremljenja i uzdići se do viših sfera.

B) Moralne vrline i mahane

1. Umjerenost i devijantnost (zastranjivanje)
2. Različiti tipovi mahana
3. Važnost pravde
4. Različite vrste pravde
5. Samousavršavanje

U našem posljednjem izlaganju naveli smo da ljudska duša posjeduje četiri određene moći: razum, srdžbe, požudu i moć imaginacije.³ Ono što bi ovdje trebalo istaći jeste da će čišćenje i ispravan, samopoticaj svake od ovih moći nužno rezultirati i jedno posebno svojstvo u čovjeku.

Čišćenje i pravilno uvježbavanje moći intelekta imaće za posljedicu razvoj spoznaje, a sljedstveno tome i mudrosti kod čovjeka. Čišćenje moći srdžbe nužno će rezultirati svojstvo hrabrosti, a sljedstveno tome i blagosti. Čišćenje moći požude i nagona imat će za posljedicu razvijanje svojstva čednosti, a sljedstveno tome i plemenitosti. Čišćenje moći imaginacije nužno će prouzrokovati svojstvo pravičnosti u ljudskom biću.

U moralne vrline spadaju; mudrost, hrabrost, čednost i pravičnost. Svojstva suprotna ovima su: neznanje⁴ kukavičluk, pohlepa (proždrljivost i požuda), nepravda i tiranija.

Mudrost znači shvatanje ciljeva svijeta koji su u suglasnosti sa realnošću stvorenja. Prisutnost hrabrosti i čestitosti znači da su moći srdžbe i požude u cijelosti pod kontrolom razuma i da su potpuno oslobođene robovanja pohot i egoizmu. Sto se tiče pravičnosti, ona se odnosi na situaciju kada je moć imaginacije pod potpunom kontrolom moći intelekta. Ovo podrazumijeva

³ Al-quwwah al-wahmiyyah ili amilah.

⁴ Neznanje ili gahl ovdje je upotrebljeno u širem značenju. Ono ovdje stoji nasuprot intelektu ili mudrosti, a ne nasuprot znanju, pa ga treba shvatiti a smislu: odbojnosti, tvrdoglavosti i neprihvatanja.

regulisanje svih moći duše snagom intelekta. Dragim riječima, prisustvo svojstva pravičnosti u duši nužno zahtjeva prisutnost ostala tri svojstva: mudrosti, hrabrosti i čestitosti.

Ovdje treba istaći jednu veoma važnu stvar. Prema gledanju islamskih etičara, osoba koja je u sebi razvila i objedinila četiri vrline, nije hvale vrijedna sve dok se njima ne okoriste i drugi ljudi. To je ono Sto nam i razum govori. On nam govori da vrline koje ne prelaze granice privatnosti i ličnog života nemaju veliku vrijednost, a onaj koji ih posjeduje ne zaslužuje pohvalu.

1. Umjerenost i devijantnost (zastranjivanje)

Svaka od četiri etičke vrline treba biti prakticirana do izvjesnog stepena i unutar određenih limita, svako prekoračenje dovodi do transformacije vrline u mahanu. Ako se svaka od vrlina zamisli kao centar kruga, bilo kakvo udaljavanje od centra, moglo bi se smatrati mahanom, i tako sve veće i veće udaljavanje od tačke centra, predstavlja veću mahanu. Zbog toga, za svaku vrlinu postoji bezbroj mahana. Pošto postoji samo jedan centar u krugu, sve druge tačke koje su oko centra brojčano su beskonačne. S obzirom na devijantnost, ona se odvija bez obzira u kojem pravcu se kretala. Devijantnost od centra, u ma kojem pravcu, smatra se mahanom. Da bi se našao pravi centar, koji zahtijeva absolutnu umjerenost, teško je postići. Da bi se ostalo u ovom centru i očuvala ova ravnoteža još je teže. Poslanik (a.s.) kaže:

“Osijedila me je sura Hud, zbog ajeta: ‘Ti idi pravim putem, kao što ti je naređeno.’”⁵ (11:112)

Nasuprot, pravog centra postoji i približni centar, koji je pristupačniji. Individue koje očiste i razviju svoje dale obično dosegnu ovaj relativni centar i postignu relativnu umjerenost. To je iz razloga što se moralne vrline razlikuju zavisno od različitih individua, okolnosti i vremena. Relativna umjerenost, kao devijacija, pokriva širok prostor pri centru gdje leži tačka absolutne ravnoteže i umjerenosti.

2. Različiti tipovi mahana

Već smo istakli da zastranjivanje (devijantnost) iz umjerenosti rađa mahanu. Ova devijacija prema jednoj od dvije krajnosti sa svake strane središta ima neograničene stepene.

Ovdje ćemo spomenuti samo dvije krajnosti za svaku moralnu vrlinu.

Nedostatnost Umjerenost Prekomjernost

Glupost mudrost lukavstvo
kukavičluk hrabrost bezumnost
letargija čestitost grabežljivost
potčinjenost pravičnost tiranija

⁵ Tirmizi, Tafsir, 56/6; Dr. S. as-Salih smatra da je ovaj hadis slab (mudtarib), vidi: Istilahat al-hadit, str. 194, Damask, 1959.

Dakle, postoji osam vrsta mahana koje ćemo svaku posebno ukratko opisati:

1. Glupost je nedostatak mudrosti; to jest, neupotrebljavanje moći intelekta za razumijevanje prirode stvari.
2. Lukavstvo je neumjerena upotreba intelekta; tj., upotreba moći intelekta za one stvari koje ne odgovaraju njenoj prirodi da o njima razmišlja, ili njena pretjerana upotreba za one stvari koje inače odgovaraju njenoj prirodi da o njima rasuđuje.
3. Kukavičluk je nedostatak hrabrosti; tj., strah i neodlučnost u slučajevima gdje za njih ne postoje razlozi.
4. Bezumnost je pretjerana hrabrost; tj., bezobzirna akcija u slučajevima gdje je ona nepotrebna i nepodesna.
5. Letargija je ono deficitarno stanje Čija je tačka umjerenosti čestitost; tj., neuspjeh u upotrebi stvari koje su potrebne tijelu.
6. Grabežljivost je druga krajnost koja je u suprotnosti sa letargijom; tj., pretjeranost u seksualnim aktivnostima, jelu i piću, i drugim senzualnim užicima.
7. Potčinjenost je ono deficitarno stanje čija je tačka umjerenosti pravičnost; tj., mirenje sa represijom i tiranijom.
8. Tiranija je ekstremnost koja je suprotna potčinjenosti; tj., samo-ugnjjetavanje ili ugnjetavanje drugih.

Svaka od ovih osam mahana ima brojne grane i podvrste, koje su u vezi sa direktivom i stepenom zastranjivanja od umjerenosti koju reprezentuju četiri vrline. Pošto do devijacije može doći u neograničenom broju stepena, nemoguće ih je sve pobrojati. Međutim, mi ćemo ovdje spomenuti samo one najpoznatije, a nešto kasnije analizirat ćemo načine kako se protiv njih boriti.

Mahane se dijele prema moćima s kojima su u vezi, tj., intelektom, srdžbom i strasti.

a) Moć intelekta može imati dvije vrste mahana, glupost i lukavstvo, a drage podvrste su:

- Prosto nepoznavanje: neznanje.
 - Složeno nepoznavanje; biti neuk i biti nesvjestan svog nepoznavanja.
 - Zbunjenost i sumnja: čemu se protive sigurnost i uvjerenost.
 - Tjelesna iskušenja: čemu se protivi razmišljanje o ljepoti Allahovog stvaranja.
 - Lukavstvo i varanje u ostvarivanju ciljeva kojima diktiraju strast i srdžba,
 - Politeizam; čemu se protivi vjerovanje u Allahovo jedinstvo.
- b. Moć srdžbe ima dvije mahane: kukavičluk i bezumnost, a podvrste su joj:
- Strah: psihološko stanje prouzrokovano zbivanjem bolnog događaja, ili gubitak povoljne situacije.

- Nepodnošljivost i samopotcjenjivanje: ovo je jedna od posljedica slabosti duha, a indikator je nesposobnosti da se odupre teškoćama. Suprotno ovoj karakternoj osobini je postojanost, koja znači sposobnost podnošenja teškoće i nesreće.
 - Bojažljivost: nju prouzrokuje nedostatak samopouzdanja i slab karakter, a indikator je nesposobnosti borbe za plemenite i više ciljeve. Suprotno ovoj mahani je vrlina duhovne postojanosti; tj., hrabrost i spremnost da se ulože veliki napor za postizanje istinske sreće i savršenstva.
 - Nedostatak osjećaja digniteta; uzrok ovome je, takođe, slabost karaktera i indikator nedostatka brige i pažnje o stvarima kojima inače treba posvećivati briga i pažnju.
 - Žurba: ovo je draga manifestacija slabog karaktera i znači odlučiti se i upustiti u neke radnje bez pravog razmišljanja o njima. Suprotna ekstremnost ovog svojstva je letargija, koja označava tendenciju ka nemarnosti i nezainteresiranosti u iniciranju akcije kada je potrebna.
 - Sumnja u Allaha (dž.š.) i njegove vjernike: ovo je još jedna manifestacija slabog i bojažljivog karaktera. Surotno ovome je osvijedočena vjera u Allaha (dž.š.) i Njegove vjernike, koja je znak hrabrosti i samopouzdanja,
 - Srdžba: njoj se protive strpljenje i blagost
 - Osvetoljubivost: nasuprot nje стоји svojstvo oprاشtanja.
 - Osveta: ona se prouzrokuje moći srdžbe i služi se silom za postizanje ciljeva. Njoj se protive sažaljenje i smirenost.
 - Naprasitost: nasuprot nje стоји dobroćudnost.
 - Pakost i zavist: ovo je takođe rezultat moći srdžbe.
 - Neprijateljstvo: ono je manifestacija moći srdžbe, a protivi mu se prijateljstvo; drugim riječima, srcem doživljavati sreću drugih.
 - Uobraženost i sujeta kompleks superiornosti: suprotni ekstrem ovome je kompleks inferiornosti.
 - Arogancija: suprotno njoj je poniznost.
 - Hvalisavost: koja znači govoriti o sebi s ponosom i satisfakcijom. Ovo stanje proističe iz arogancije.
 - Neposlušnost: nepokornost prema nekome ko zaslужuje nečiju pokornost. Ovo stanje, takođe, prouzrokuje aroganciju, a suprostavlja mu se poslušnost i pokornost onome kome inače treba biti poslušan i pokoran.
 - Fanatizam: snažna nekritična predanost nečemu.
 - Nepravda i prikrivanje istine: suprotno ovome je pravda i postojanost u odbrani istine.
 - Brutalnost: nedostatak milosti i sažaljenja onda kada su potrebni.
- c. Mahane moći strasti i požude su letargija i pohlepa; njene podvrste su sljedeće:
- Žudnja za ovim svijetom i bogatstvom: suprotno ovome je ustezanje (zuhd).

- Gramzivost (tama'): njoj se protivi indiferentnost prema onome što posjeduju drugi,
- Pohlepa (hirs): suprotno njoj stoji zadovoljstvo s onim što se ima.
- Žudnja za stvarima koje su vjerom zabranjene i isključivanje u nelegitimne radnje: suprotno ovome je pobožnost i obazrivost, apstinencija od zabranjenih stvari i aktivnosti.
- Izdajstvo: njemu se protivi vjernost.
- Sve vrste razvrata: kao preljuba, sodomija, konzumiranje alkohola, i druge forme frivilnog ponašanja.
- Tonjenje u laž i vjerovanje u neistinite stvari.
- Pribjegavanje frivilnom i besmislenom govoru i praznom hvalisanju kao navici.

Na ovaj način dolazimo do kraja nabranjanja vrlina i mahana koje pojedinačno pripadaju svakoj od tri moći. Razmislimo sada o onim vrlinama i mahanama koje simultano pripadaju dvjema ili trima moćima duše. To su sljedeće vrline i mahane:

- Ljubomora: žudnja za slabljenjem uspjeha druge osobe.
- Vrijedanje i degradiranje drugih ljudi: suprotno ovome je poštivanje i respektovanje drugih.
- Nesimpatisanje i nepomaganje dragim ljudima.
- Laskanje.
- Kidanje porodičnih i rodbinskih veza.
- Nepokornost roditeljima i zasluživanje njihovog prokletstva.
- Uplitanje u poslove drugih ljudi u cilju otkrivanja njihovih nedostataka.
- Otkrivanje tuđih mahana: suprotno ovome je čuvanje i prikrivanje mahana kod ljudi.
- Izazivanje sukoba i nesloge među ljudima: protivno ovome je unošenje mira i slike među ljude.
- Kleveta.
- Svađa i mržnja.
- Ismijavanje i izrugivanje drugih ljudi.
- Ogovaranje.
- Laž
- Žudnja za slavom i položajem,
- Oholost i odbojnost prema kritici: suprotno njima je ravnodušnost prema oboma.
- Pretvaranje (riva) koja znači činiti nešto s ciljem da se privuče željena pažnja.
- Hipokrizija: suprotno njoj je podudarnost onoga što je u čovjeku i njegove vanjštine.
- Samoobmana: suprotno njoj su pronicljivost, znanje i poniznost.
- Neposlušnost: suprotno njoj je pokornost (poslušnost).
- Neskromnost i bestidnost: suprotno njima je skromnost i stid.
- Gajenje dalekosežnih nada i želja.
- Istrajnost u grijehu: protivno ovome je kajanje.

- Nemarnost i nesavjesnost: suprotno njima je samoincipijativnost i savjesnost.
- Apatija i indiferentnost prema nečijoj sreći i dobru.
- Neumjesna mržnja: suprotno njoj je iskreno prijateljstvo i ljubav.
- Nedosljednost i neloyalnost: suprotno ovome je lojalnost.
- Usamljenost i izolacija od ljudi: suprotno njima je društvenost.
- Razdražljivost i zlovolja: protivno njima su smirenost i pribranost.
- Tuga i griža savjesti: suprotno njima su radost i veselje.
- Nedovoljno pouzdanje i oslanjanje na Allaha (dž.š.).
- Nezahvalnost i neblagodarnost: suprotno njima su zahvalnost i blagodarnost.
- Briga, uznemirenost i nestrpljenje.
- Bezbožnost: to je neposlušnost i kršenje Allahovih naredbi, a suprotno njoj je pobožnost i pokornost u vršenju Allahovih naredbi, kao i izvršavanje onih radnji koje su preporučene od strane Allaha (dž.š.).

3. Važnost pravde

Upravo smo nabrojali sve vrline i mahane, stoga je neophodno razumjeti, i pravi smisao pravde, s obzirom da sve etičke vrijednosti potiču iz nje, upravo onako kao što i sve mahane proizilaze iz nepravde, koja je suprotna pravdi.

Platon kaže:

“Kada se pojam pravde razvije u čovjeku, sve druge osobine i moći duše njome su uslovljene, a sve ove osobine i moći traže svjetlo jedne od drugih. Ovo je stanje u kojem se ljudska duša kreće i djeluje na najbolji i najmeritoriji mogući način, postižući afinitet i ponovno približavanje Izvoru stvaranja.”

Pravda spašava ljudsko biće od opasnosti zastranjivanja koje vodi u ekstrem bilo u individualnim ili društvenim pitanjima, i omogućava mu da postigne konačnu sreću i blaženstvo. Naravno, treba napomenuti da se pravda može prakticirati samo onda kada individua zna šta je "zlatna sredina", a nju može raspoznati kroz prekomjernost s kojom se suočava. Takvo raspoznavanje moguće je postići jedino kroz islamsku nauku, koja sadrži savršene upute koje se odnose na sve ono što je potrebno ljudima da postignu sreću i zadovoljstvo na ovom i budućem svijetu.

4. Različite vrste pravde

Postoje tri vrste pravde:

1. Pravda između Allaha (dž.š.) i čovjeka; tj., kazne i nagrade koje Allah (dž.š.) primjenjuje na čovjeku prema njegovim djelima i aktivnostima. Drugim riječima kazano, za bilo koje učinjeno djelo, bilo ono dobro ili loše, Allah (dž.š.) će dati odgovarajuće nagradu ili kaznu. Ako bi bilo drugačije, onda bi to podrazumijevalo nepravdu i povredu prava zbog neispravnog Allahovog postupka prema Njegovim stvorenjima - svojstva koja Allah (dž.š.) ne može imati.

2. Pravda među ljudima; znači da svako mora poštivati individualna i društvena prava drugih i djelovati u skladu islamskih svetih zakona. Ovo se zove društvena pravda. U nizu Poslanikovih hadisa, ova prava nabrojana su na sljedeći način:

Svaki vjernik ima prema svome bratu vjerniku trideset dužnosti koje ne spadaju sa njega sve dok ih ne izvrši ili sve dok ih ga ovaj ne oslobodi od izvršavanja. Te dužnosti su:

- oprashtati njegove pogreške;
- biti milostiv i dobar prema njemu ako se nalazi u tuđoj zemlji;
- pokrivati njegove sramote;
- pružati mu ruku spasa kada posrne;
- primati njegovo izvinjenje;
- ne dozvoljavati da ga ogovaraju;
- ustrajati dajući mu savjete;
- čuvati njegovo prijateljstvo;
- čuvati ono što maje povjerio na čuvanje;
- posjećivali ga kad je bolestan;
- prisustvovati njegovoj dženazi;
- odazivati se njegovom pozivu;
- primati njegove poklone;
- zahvaljivati mu na njegovoj dobroti;
- biti ma zahvalan na njegovoj pomoći;
- čuvati njegovu čast i imovinu;
- udovoljavati njegovim potrebama;
- nastojati riješiti njegove probleme;
- kada kihne reći mu: "Bog ti se smilovao "
- ukazati mu na ono što je izgubio;
- uzvraćati mu selam (pozdrav);
- ispravno interpretirati ono što govori;
- prihvati njegovo dobročinstvo;
- vjerovati mu kad se zaklinje;
- imati prijateljski, a ne neprijateljski odnos prema njemu;
- pomagati mu pa bio on nasilnik, ili žrtva nasilja, (pomaganje nasilniku podrazumijeva odvraćati ga od nasilja, a pomaganje žrtvi nasilja podrazumijeva štiti ga od nasilja i pomagati mu u obezbjeđenju njegovih prava);
- ne osjećati odvratnost i dosadu prema njemu;
- ne ostavljati ga na cjedilu;
- željeli mu svako dobro koje želi i sam sebi
- i ne željeti mu zlo koje ne želi ni sam sebi.⁶

3. Pravda između živih i mrtvih. Ovo je ona vrsta pravde koja nalaže:

- da se živi sjećaju umrlih po dobru;

⁶ Parafraziran veći broj hadisa da bi se dobila jedna cjelina.

- da izmiruju njihove dugove;
- da postupaju prema njihovim oporukama;
- da se mole za njih;
- da dijele milostinju tražeći od Allaha (dž.š.) da im oprosti
- i da u njihovo sjećanje čine dobra djela.

5. Samousavršavanje

Na kraju ovog dijela izlaganja, zaključak koji bismo mogli izvesti bio bi da pravda znači kompletanu, vlast intelekta nad svim drugim osobinama i moćima ljudske duše, tako da sve budu uposlene u pravcu postizanja konačnog cilja ljudskog savršenstva i konačnog približavanja Allahu (dž.š.). Drugim riječima, um je vladar tijela; ako pravda preovlada u njemu, ona će također preovladati u domenu pod jurisdikcijom intelekta. Upravo onako, kao i vladar nekog društva - ako je pravedan, pravda će se proširiti na cijelo društvo; ali ako je vladar nepravedan, onda u tom društvu neće biti pravde. Ovo je izraženo u jednoj predaji koja glasi:

“Ako je vladar pravedan, učestvovat će u nagradi za sva dobra djela koja počine njegovi podanici. Međutim, ako bude nepravedan, učestvovat će u kazni zajedno s njima za sve grijeha koje počine.”

Dragi zaključak koji bi se mogao izvesti bio bi da niko ne može popraviti druge ljude sve dok ne popravi sam sebe. To jest, ako pojedinac nije u stanju da učini da pravda preovlada u njemu, kako će je moći uspostaviti mede poslovnim prijateljima, članovima porodice, građanima i konačno u cijelom društvu?

Zbog toga, samousavršavanju treba posvetiti ključnu pažnju i dati nužni prioritet iznad svega ostalog, što je nemoguće bez moralnih uticaja.

BOLESTI DUŠE I NJIHOV TRETMAN

Sadržaj:

1. Uvod
2. Stanje prekomjernosti
3. Stanje nedostatnosti (insuficijencije)
4. Stanje umjerenosti

Uvod

U dijagnozi fizičkih bolesti postoje određena pravila i procedure koje treba slijediti. Prije svega za bolest treba postaviti dijagnozu.

Drugo, put tretmana mora biti određen.

Treće, tretman počinje sa upotrebom odgovarajućih medikamenata, izbjegavanjem štetnih i nastavlja se tako sve do kompletнog ozdravljenja.

Već je objašnjeno da se bolesti duše javljaju kada njene moći pređu granice umjerenosti, krećući se u pravcu jedne od dvije ekstremnosti: nedostatnosti ili prekomjernosti! Način na koji ove bolesti treba da budu liječene isti je kao i kod fizičkih bolesti, treba proći kroz tri gore spomenute faze sve dok se ne postigne potpuno ozdravljenje.

Nastavit ćemo svoje izlaganje opisivanjem svake bolesti pojedinačno i ukazivanjem na njen odgovarajući tretman.

Bolesti koje će biti razmatrane biće podijeljene u sljedeće četiri kategorije:

1. Bolesti moći intelekta i njihov tretman.
2. Bolesti moći srdžbe i njihov tretman
3. Bolesti moći strasti i njihov tretraan
4. Bolesti koje su u kombinovanoj vezi sa dvije ili tri moći duše.

Prije nego što otpočnemo sa razmatranjem bolesti a okviru ove četiri kategorije, treba istaći da svaka od ovih moći može egzistirati u jednom od tri različita stanja: umjerenost, nedostatnost i prekomjernost.

U analizi svake od ovih moći, prvo ćemo razmatrati njihovo zastranjivanje u pravcu stanja prekomjernosti koje se smatra jednom vrstom bolesti, i ukazati na njegov odgovarajući tretman. Ovome će slijediti rasprava o njihovom skretanju u pravcu slanja nedostatnosti i ukazivanje na njen odgovarajući tretman. Kao sljedeće razmatrat ćemo slanje umjerenosti. Svoju raspravu o svakoj moći duše zaključit ćemo ispitivanjem različitih vrsta moralnih bolesti koje mogu svladati ove moći, i određivanjem njihovog tretmana.

A) Bolesti moći intelekta i njihov tretman

1. Stanje prekomjernosti

Lukavstvo: Ovo je jedna od mahana moći intelekta, a to je kada je u stanju prekomjernosti ili ekstremnosti. Kada bude pogoden ovom bolešću, ljudski intelekt slavljen je na isuviše kritičan ispit i analizu gdje prelazi granice umjerenosti i suzdržljivosti. Dragim riječima, mentalna aktivnost pojedinca, umjesto da ga dovede bližem razumijevanju realnosti, ona ga sve više i više udaljava od nje, i čak ga može odvesti do nijekanja realnosti - kao solistu - i prouzrokovati da bude gurnut u blato sumnje i neodlučnosti s obzirom na vjerske zakone i njihovu primjenu.

Način na koji ova fatalna bolest treba biti liječena je da pojedinac prvo mora biti svjestan njene opasnosti, o njoj razmišljati, a zatim nastojati prisiliti svoj intelekt da ostane u granicama umjerenosti. Sa zdravim razumom kao svojom vodiljom, i uz mišljenje i sud ispravnih ljudi kao kriterijumom, on će moći procijeniti svoje lično mišljenje i sud, ostajući konstantno oprezan sve dok ne dostigne stanje umjerenosti.

2. Stanje nedostatnosti (insuficijencije)

Prosto neznanje: ova bolest se prouzrokuje insuficijencijom moći intelekta kod pojedinca, a javlja se kad pojedincu nedostaje učenost i znanje, s tim da je on svjestan svog neznanja. Ovo je u suprotnosti sa "složenim neznanjem" – stanje u kojem pojedinac, ne samo da je nesvjestan svoga neznanja, nego se čak smatra i učenim.

Očito je da je tretman "prostog neznanja" lakši od tretmana "složenog neznanja". Da bi pojedinac izliječio "prosto neznanje" potrebno mu je da ispita loše konsekvene neznanja i da shvati činjenicu da, čovjekova distinkcija od ostalih životinja leži u učenosti i znanju. Pored ovoga, morao bi primijetiti da se značaj učenosti i znanja potvrđuje razumom, a i revelacijom (objavom). Konsekvenca takvog razmišljanja i poimanja bila bi automatska želja za znanjem. S ovom željom morao bi ustrajati s najvećim oduševljenjem i ne bi smio dozvoliti da ni najmanja mrlja oklijevanja i sumnje pomuti njegov intelekt.

3. Stanje umjerenosti

Znanje i mudrost: Ovo stanje je smješteno između dvije ekstremnosti: "lukavstva" i "prostog neznanja". Naravno, mudrost i znanje su dva najuzvišenija kvaliteta koja čovjek može posjedovati, baš kao što se najvažnija i najuzvišenija među Allahovim atributima. U stvari, to je ona karakteristika koja čovjeka približava Allahu (dž.š.). To je zato što se zna da čovjek, sve što ima više znanja i što je učeniji, njegova sposobnost apstrakcije (tadžarrud) je veća; pošto je ovo dokazano u učenju filozofije, ovo znanje i apstrakcija su komplementarni. Zbog toga, što je u svijesti viši stepen apstrakcije, to je čovjek

bliži Allahovoj esenciji, čija se ideja u ljudskoj svijesti smatra najvišom apstrakcijom.

O pohvali i uzdizanje znanja u Kur'anu se kaže:

“...a onaj kome je znanje darovano - darovan je blagom neizmjernim.” (2:269)

“... to su primjeri koje Mi ljudima navodimo, ali ih samo učeni shvataju.” (29:49)

U islamu izvjesna pravila etike propisana su i za učitelje i za učenike. Ovdje ćemo spomenuti neke tačke pravilnog ponašanja učenika i učitelja:

- Učenik se treba uzdržavati od sebičnih i pohlepnih sklonosti i od druženja s ljudima koji su se odali ovom svijetu; jer, kao i koprena oni sprečavaju pristup AHHahovom svjetlu.

- Učenikova jedina motivacija za učenje treba biti postizanje Allahovog zadovoljstva i sticanje sreće na budućem svijetu; a ne ovosvjetsko bogatstvo, čast i slava,

- Učenik u praksi mora primjenjivati sve što je naučio i shvatio tako da bi mu Allah.(dž.š..) povećao znanje, jer u jednom predanju stoji:

“Onaj ko nauči nešto od učena čovjeka i postupa po naučenom biće spašen, a onaj ko traži znanje radi ovosvjetske dobiti i imat će ga (a neće imati nagradu na budućem svijetu).”

- Učenik treba poštovati svoga učitelja, slušati ga i biti mu poniran.

- Korektno ponašanje učitelja podrazumijeva sljedeće:

a. Poučavanje treba biti radi Allaha (dž.š..), a ne radi nekog ovosvjetskog cilja.

b. Učitelj treba boditi i voditi učenika, biti dobar prema njemu i predavati mu na način kako bi ga ovaj razumio.

c. Učitelj treba prenosili svoje znanje samo onima koji ga zaslužuju; a ne onima koji ga ne zaslužuju i koji bi ga mogli zloupotrijebiti.

d. Učitelj treba govoriti samo ono što zna, a izbjegavati one teme koje ne poznaje.

Ovdje je neophodno objasniti šta mislimo pod učenjem i znanjem i o kojoj vrsti znanja je ovdje riječ? Drugim riječima, nameće se pitanje da li se poštivanje i respektovanje učenosti i znanja, što inače karakteriše islam, odnosi na sve znanosti ili samo na neke od njih? Odgovor glasi da se područja znanja mogu podijeliti na dvije grupe; prvo, znanosti koje imaju posla sa ovim svijetom – kao medicina, geometrija, muzika itd.; drugo, znanosti koje se odnose na duhovno usavršavanje čovjeka. Ova druga vrsta znanja je ono znanje koje se visoko cijeni od strane islamskog učenja. Međutim, i prva vrsta znanosti također se smatra bitnom i važnom, i bavljenje njima za muslimane je wadžib kifa'i. To jest, muslimani su obavezni da ih proučavaju do onog stepena koji je potreban da se udovolji svim potrebama islamskog društva – umme.

Znanosti čije je izučavanje neophodno za duhovno usavršavanje čovjeka su: nauka o principima vjere (usule-d-din ili islamske doktrine), etika (ahlaq) – koja je formulirana da vodi čovjeka onim stvarima – koje će osigurati njegovo spasenje, a čuvati ga od onih stvari koje ga vode u propast – i jurisprudencija (fiqh) – koja se bavi individualnim i društvenim dužnostima ljudi sa tačke gledanja islamskog prava.

I a. DRUGE BOLESTI MOĆI INTELEKTA

Sadržaj:

1. Složeno neznanje
2. Zbunjenost i sumnja
 - a. znaci ljudske sigurnosti
 - b. stepen sigurnosti
3. Politeizam (širk)
4. Šejtanska iskušenja i svijest
5. Varanje i lukavstvo

1. Složeno neznanje

Složeno neznanje je, kao što je prije objašnjeno, ona vrsta neznanja gdje pojedinac ne poznaje činjenice, a osim toga i nesvjestan je da ih ne poznaje. Ovo je fatalna bolest čije liječenje je veoma teško. To je uslijed toga što "složeno-neuka" osoba kod sebe ne vidi bilo kakav nedostatak, zbog čega gubi svaku motivaciju da bilo šta učini na njegovom otklanjanju. Na ovaj će način ona do kraja svoga života ostati žrtva svoga neznanja, čije će ga zle posljedice uništiti.

Da bismo izlječili ovu vrstu neznanja, trebamo ga u korijenu sasjeći. Ako je uzrok složenog neznanja pojedinca tendencija ka krivom mišljenju, najbolji bi tretman za njeg bio da izučava neke egzaktne znanosti kao geometriju i aritmetiku, u kojem slučaju će njegova svijest biti oslobođena od smušenosti i mentalne inertnosti i vođena ka postojanosti, bistrini i umjerenosti. Kao rezultat ovoga, složeno neznanje je transformisano u prosto neznanje, a bolesnik je inspiriran, podstaknut da se bavi znanjem. Ako uzrok mahane leži u njegovom metodu razmišljanja, pojedinac bi morao porediti svoje razmišljanje sa razmišljanjima ljudi od nauke i ispravnog mišljenja kako bi mogao otkriti u čemu on grijesi. Ako je, pak, uzrok njegova neznanja u nečemu drugom kao nepojmljivo prejudiciranje i imitacija, treba nastojati da ih otkloni.

2. Zbunjenost i sumnja

Druga bolest koja može pogoditi moć intelekta je zbunjenost i sumnja, koja čini čovjeka nesposobnim da odvoji dobro od lošeg. Ova bolest obično se prouzrokuje pojavom brojnih kontradiktornih dijelova očevidenosti koji ga zbunjuju i čine nesposobnim da izvede definitivan zaključak.

Da bi se izlječila ova bolest, pojedinac bi na prvom mjestu morao razmotriti, aksiomatske principe logike, kao što je zakon kontradikcije, princip da je cjelina uvijek veća od bilo kojeg njenog dijela, zakon identiteta itd., a onda na njima zasnivati sva svoja kasnija razmišljanja, zamislivši da je istina samo jedna i da su osim prave istine svi drugi zaključci neispravni. Na ovaj način mogao bi izbjegći mrežu kontradiktornih mišljenja u koju se upleo.

Suprotno neznanju, zbunjenosti i sumnji je sigurnost, koja nije ništa drugo nego postojanost i sigurno uvjerenje. Pošto je ona u suglasnosti sa realnošću, ne

mogu je potresati bilo kakve sumnje kolikog god intenziteta bile. Ovo je posebno značajno s obzirom na teologiju i njene raznovrsne grane. Drugim riječima, vjerovanje u egzistenciju Allaha (dž.š.), Njegove atribute, poslanstvo, proživljenje, i sve drugo što je s ovim u vezi, biće tako jako da čovjek ne može biti potresen bilo kakvom sumnjom. Svojstvo sigurnosti je jedno od najviših mogućih položaja za čovjeka, a postiže ga samo mali broj ljudi.

U jednom hadisu koji se pripisuje Poslaniku (a.s.) kaže se: "Sigurnost je kompletno vjerovanje."⁷

Imam Džafer as-Sadiq kaže: "Uzvišeni Allah (dž.š.) Svojom savršenom pravdom spojio je sreću i udobnost sa sigurnošću i zadovoljstvom, a brigu i tugu sa sumnjom i ogorčenjem."

a. Znaci ljudske sigurnosti

Postoje određeni znaci koji su povezani sa stanjem sigurnosti prema kojima se svako može ravnati u određivanju ličnog stepena sigurnosti. Ti znaci su:

1. Oslanjanje na Allaha (dž.š.) u svim poslovima i traženje Njegovog zadovoljstva. Ukratko rečeno, znak nečijeg čvrstog vjerovanja treba da budu riječi:

- *Nema snage niti moći (na svijetu) osim one (koja se dobija) od Allaha (dž.š.) Uzvišenog i Velikog.*
- 2. Poniznost pred Alahom (dž.š.), dušom i tijelom, u svaku dobu i u svim okolnostima, i pokoravanje Njegovim naredbama do najmanjih detalja.
- 3. Posjedovanje skoro izvanredne čudesne snage dok se nalazi u blizini Allaha (dž.š.) – stanje do kojeg se dolazi nakon što pojedinac shvati svoju beznačajnost i nemoćnost pred Njegovom veličinom.

b. Stepen sigurnosti

1. Ilmu-l-yaqin: To je sigurna i permanentna uvjerenost. To je slično uvjerenosti čovjeka koji kada vidi dim sa sigurnošću vjeruje da tamo mora postojati vatra.

2. Ajnu-l-yaqin: To je posmatrati nešto bilo sa unutarnjim ili vanjskim okom. Posluživši se gornjim primjerom, to je slično uvjerenosti čovjeka koji ne vidi samo dim nego i vatru.

3. Haqqu-l-yaqin: To je stanje sigurnosti koje se postiže kada oblik duhovnog i pravog ujedinjenja postoji između upoznavaoca i onoga što se upoznaje. Ovo bi, na primjer, moglo biti stanje ako bi se neko osobno našao usred spomenute vatre gore navedenog primjera. Ovo se zove "ujedinjenje upoznavaoca i onoga što se upoznaje" o čemu se raspravlja na njemu svojstvenom mjestu. Da bi neko postigao *haqqu-l-yaqin* mora ispuniti određene neophodne uslove. To su: Duša individue mora posjedovati sposobnost da prihvati i shvati ove istine; dječija duša, na primjer, ne može shvatiti realnost stvari.

- Duša ne bi smjela biti rukovodjena pokvarenosću i grijehom.

⁷ Buharija, Iman, 1.

- Kompletna pažnja mora biti skoncentrisana na predmet koji je u pitanju, a um treba biti nezagađen niskim osovjetskim interesima.
- Pojedinac se mora oslobođiti svakog prejudiciranja prethodnog suda i slijepog oponašanja.
- Da bi se postigao cilj, značajne i neophodne prethodne pripreme moraju biti izvršene.

3. Politeizam (širk)

Širk je jedna druga ozbiljna bolest duše koja je rezultat neznanja. Sastoji se od vjerovanja u druge sile pored Allaha (dž.š.) koje imaju ulogu u upravljanju svijetom. Ako neko obožava ove sile, to se u islamskoj stručnoj literaturi zove politeizam obožavanja (širk 'ibadi), ako im se pokorava politeizam pokoravanja (širk 'ita'i). Prva vrsta također se zove i očevidni politeizam (širk galli), a druga prikriveni politeizam (širk hafi). Moguće je da se kur'anski ajet:

“Većina ovih ne vjeruju Allaha, a da ujedno druge Njemu smatra ravnim.”
(12:106) – odnosi na drugu vrstu širka.

Suprotno širku je monoteizam – tawhid, koji znači da ne postoji nikakva druga sila u univerzumu osim svemogućeg Allaha (dž.š.).

Tawhid ima svoje stadijume. To su:

- Verbalno priznanje i prihvatanje tawhida; to jest, izreći *Nema drugog boga osim Allaha*, bez vjerovanja u to srcem.
- Vjerovati srcem kada se gornji iskaz očituje jezikom.
- Realizacija Allahovog jedinstva kroz epifanijsko i numinozno iskustvo.

Drugim riječima, otkriti da je ogromno mnoštvo stvorenja stvoreno od Jednog Boga, i priznati da nema druge sile osim Allahove koja djeluje u univerzumu,

- Ne vidjeti na svijetu ništa drago osim Allahovog Bića, posmatrati sva stvorenja kao emanaciju i refleksiju toga Bića.

Ovi stadijumi vjerovanja u tawhid vode nas da prepoznamo uzrok bolesti širka. Temeljni uzrok širka je odanost materijalnom svijetu i zaboravnost na Allaha (dž.š.). Da bi se širk izlječio, pojedinac treba da razmislio stvaranju nebesa i Zemlje i nebrojenog mnoštva Allahovih stvorenja. Ovo kod njega može probuditi veličanje Allaha (dž.š.). Što je njegova kontemplacija i razmišljanje o ljepoti univerzuma i misteriji njegova stvaranja dublja, time će njegova vjera i egzistenciji i jedinstvo Allaha (dž.š.) postajati veća. Kur'an kaže:

“Za one koji stojeći i sjedeći i ležeći Allaha spominju i o stvaranju nebesa i zemlje razmišljaju: ‘Gospodaru naš, Ti nisi ovo uzalud stvorio; hvaljen Ti budi i sačuvaj nas patnje u Vatri’” (3:191)

Neki od islamskih misilaca, kao npr. kod ši'ija Imam Rida ističe:

“Nije ibadet u mnoštvu posta i namaza, nego u mnoštvu razmišljanja o Allahovim djelima.”

4. Šejtanska iskušenja i svijest

Sve što uđe u ljudsku svijest uđe posredstvom meleka i šejtana. Ako to dolazi od Allaha (dž.š.), zove se inspiracija (ilham), a ako od šejtana, zove se iskušenje (waswas). Ljudska duša predstavlja bojno polje na kojem se vojska

meleka i šejtana sukobljavaju. Čovjek ima pravo izbora da podrži jednu od dvije vojske. Ako vojska šejtana dobije pojačanje, čovjek će postati subjekt šejtanskih iskušenja, a njegove spoljašnje aktivnosti odražavat će njegovo unutrašnje stanje. Međutim, ukoliko Allahove snage budu pojačane, čovjek će postati oličenje Allahovih atributa i karakteristika.

Kur'an objašnjava kako se Iblis zakleo da će zavoditi ljudski rod i voditi ga u grijeh:

"Reče: 'Kunem se da će ih na Tvom pravom putu presretati pa će im i sprijeda, i straga, i zdesna i slijeva prilaziti, i Ti ćeš ustanoviti da većina njih neće zahvalna biti...' " (7:16,17)

Za one koji popuste pred Iblisom u Kur'anu se kaže:

"... oni pameti imaju – a njima ne shvaćaju, oni oči imaju – a njima ne vide, oni uši imaju – a njima ne čuju; oni su kao stoka, čak i gori – oni su zaista nemarni." (7:179)

Za one koji nisu pod uticajem Iblisa u Kur'anu se kaže:

"One koji budu u Allaha vjerovali i čvrsto se Njegovih propisa pridržavali – On će sigurno u milost Svoju i blagodat uvesti i pravim putem Sebi uputiti." (4:175)

Način borbe protiv šejtanskih iskušenja je razmišljanje o budućem svijetu. Ako pojedinac razmišlja o posljedicama pokoravanja direktivama Iblisa i o budućnosti koju mu garantuje takvo pokoravanje, on će pronaći pravi put i osloboditi se šejtanskih iskušenja. Kada pronađe pravi put, Allah (dž.š.) će mu, takođe, priteći u pomoć i voditi ga ka beskonačnoj sreći i zadovoljstvu – kao što je jasno konstatovano u gore spomenutom ajetu.

5. Varanje i lukavstvo

Lukavstvo je jedna druga mahana koja pripada moći intelekta, a prouzrokuje se posredstvom šejtanskih i poročnih želja moći, strasti i srdžbe. Lukavstvo i varanje definišu se kao svjesna zavjera protiv drugih i kovanje do detalja savršenih planova da im se nanese šteta i zlo. Ova mahana ima fatalne posljedice, jer pojedinac koji je njome zaražen, ubraja se u društvo Iblisa. Zbog toga je prihvaćena postavka: "Ne pripada muslimanima ko vara muslimana."

Način liječenja ove opake bolesti je da se bolesnik treba čuvati njenih opasnih posljedica i treba znati da onaj koji dragima jamu kopa sam u nju pada, okusivši tako kaznu još na ovom svijetu. Takođe se treba zapitati, zašto se, umjesto da bude koristan i dobar prema dragima, mora okretati protiv njih.

II BOLESTI MOĆI SRDŽBE I NJIHOV TRETMAN

Kao što je već rečeno moć srdžbe ima tri stanja: nedostatnost, umjerenost i prekomjernost; svako od ovih stanja sada će detaljno biti analizirano.

1. Stanje prekomjernosti

Bezumnost: Bezumnost – bolest moći srdžbe, je bezobzirno upuštanje u opasne i pogubne situacije uprkos upozorenjima razuma i vjere. Kur'anom je to vrlo jasno zabranjeno slijedećim riječima:

“...i sami sebe u propast ne dovodile...” (2:195)

Način liječenja bezumnosti je pažljivo razmisliti prije zauzimanja bilo kakvog pojedinačnog kursa akcije da se vidi da li to razum i vjera odobravaju ili ne. Ako dobije njihovo odobrenje, pojedinac može prema njemu i djelovati, s tim da odustane od akcije čim ne bude odobrena bilo od razuma ili vjere. Za njega bi čak bilo neophodno da se suzdrži i od onih aktivnosti čija opasnost nije velika, kako bi smanjio svoju sklonost ka bezumnosti. On mora održati ovaj kurs sve dok ne bude siguran da je potpuno izliječen od ove mahane, i sve dok stanje umjerenosti: to jest, hrabrost, ne bude dosegnuta. Kada jednom dosegne ovo stanje, mora ga nastojali i zadržati.

2. Stanje nedostatnosti

Kukavičluk: Kukavičluk je bojažljivost u situacijama koje zahtijevaju brzu i odlučnu akciju. Kukavičluk, suprotnost srdžbi i žestokom temperamentu, ima za posljedicu osjećaj inferiornosti, neodlučnosti, melanolije i nedostatka samopouzdanja. U jednom hadisu Poslanik (a.s.) izjavljuje:

“Bože, utječem Ti se od škrtosti⁸ i utječem Ti se od kukavičluka.”⁹

Način tretmana bolesti kukavičluka jeste stimulisanje i podsticanje srdžbe i žestokog temperamenta kod pojedinca, i zauzimanje odlučujućeg smjera u težnji, ako nije preopasno da bude izvršena, sve dok duša ne stigne do stanja hrabrosti, koja predstavlja umjerno stanje moći srdžbe. On tada mora biti oprezan da se ne udalji od stanja umjerenosti prema stanju prekomjernosti.

3. Stanje umjerenosti

Hrabrost: Hrabrost je manifestacija moći srdžbe u njenom stanju umjerenosti, a definisana je kao pomaganje moći srdžbe, moći intelekta. Ovo pomaganje je najdivnija osobina i prouzrokuje mnoštvo duhovnih vrlina. Ona se postiže nakon uspješne borbe protiv bezumnosti i kukavičluka kao rezultat konstantne postojanosti i vježbe.

⁸ Buharija, Džihad, 74, a navode ga i neki drugi

⁹ Buharija, Da'wat, Muslim, Zikr i dr..

II a. DRUGE BOLESTI MOĆI SRDŽBE I NJIHOV TRETMAN

Sadržaj:

1. Strah
2. Depresija i kompleks inferiornosti
3. Stidljivost
4. Nedostatak osjećaja poštovanja sebe i drugoga
5. Žurba
6. Loše raspoloženje prema Stvoritelju i Njegovu stvaranju
7. Srdžba
8. Osveta
9. Zločudnost
10. Mržnja
11. Uobraženost i sujeta
12. Arogancija
13. Nepokornost
14. Nezapažanje vlastitih pogrešaka
15. Fanatizam
16. Prikrivanje istine
17. Neosjetljivost i nemilosrdnost

Moć srdžbe može biti pogodena sa sedamnaest različitih bolesti, koje će sada ukratko niti opisane.

1. Strah (hawf)

Strah je neugodno iščekivanje da se nešto neprijatno može dogoditi. Na primjer, nekoga je strah da se ukrcna na brod ili da spava sam u kući. Jasno je da postoji razlika između kukavičluka i straha.

Postoje dvije vrste straha. Prvo, postoji strah od Allaha (dž.š.) i strah od grijeha i Allahove kazne. Drugo, postoji strah od svakog drugog osim Allaha (dž.š.).

Prva vrsta straha je pohvalna i ona vodi čovjeka ka savršenstvu, dok je druga vrsta straha nepoželjna mahana koju prouzrokuje bolest kukavičluka.

Nepoželjni strah prouzrokuje se mogućnošću da se nešto neprijatno može dogoditi onoj dotičnoj osobi ili nečemu ili nekome ko mu je drag. Na primjer, neko se boji smrti, fatalne opasnosti, mrtvih tijela, demona itd. Osnovni uzrok ovog straha je duhovna slabost, koja bi se mogla odstraniti samo ispitivanjem. Na primjer, ako neko shvati da on ne može ništa učiniti da sprječi sigurnu ili moguću opasnost od smrti i da taj strah ne doprinosi njenom sprečavanju, on će postepeno izgubiti svoj strah. Ako je njegov strah, od smrti prouzrokovani pretjeranom ljubavlju prema ovom svijetu i materijalnim stvarima, on mora reducirati ova privrženost.

Neke vrste straha imaju imaginarne uzroke, kao strah od mraka i mrtvih tijela. U ovakvim slučajevima pojedinac bi morao da ostavi po strani svoju mašta i da ojača svoju dušu.

Odgovarajuća i pohvalna vrsta straha je strah od Allahove veličine i uzvišenosti. Ovaj strah se pored hawf u islamskoj terminologiji zove i hašiya ili rahba. U to spada i strah od počinjenih grijeha i kazne koja im slijedi. Što je ovakav strah

veći, veći je i doprinos u cilju duhovnog usavršavanja duše pojedinca i njenog savršenstva. Šta više, što je shvatanje i znanje pojedinca o Allahu (dž. š.) veće i dublje time će njegov strati od Njegove moći biti veći.

Kur'an kaže:

"...a Allaha se boje od robova Njegovih učeni." (35:28)

Na ovaj način, kada su u pitanju i živi dobri ljudi (evlje), primjećujemo da povremeno i oni izgube hrabrost zbog intenziteta njihovog straha od Allaha (dž.š.).

Intenzivni strah od Allaha (dž.š.) najbolja je kontrola moći ljudske duše; zato što on slabi pohotljive i egoističke požude, čuva pojedinca od neposlušnosti i grijeha, i pripitomjava ljudsko srce da bude pokorno Allahovim naredbama.

Pored toga, strah od Allaha (dž.š.) uništava sve druge vrste straha, čineći pojedinca jačim u suočavanju sa nepravdom, tiranijom i represijom. Govoreći o takvim ljudima Kur'an kaže:

"...Oni će biti sigurni; i oni će biti na pravom putu." (6:82)

"...Zato se ne bojte ljudi, već se bojte Mene..." (5:44)

"...Allah će hiti njima zadovoljan, a oni će biti Njime zadovoljni. To će biti za onog koji se bude bojao Gospodara svoga." (98:8)

"A onome koji je pred dostojanstvom Gospodara svoga strepio i dušu od prohtjeva uzdržao, Džennet će boravište biti sigurno." (79:40-41)

U jednom predanju stoji:

"Onaj ko se Allaha boji, Allah će dati da se njega sve što postoji boji; a onaj ko se Allaha ne boji, Allah će dati da se on boji svega što postoji."

Postoje mnogi kur'anski ajeti, kao i hadisi, o zaslugama koje pripadaju onima koji se Allaha boje; ali, zbog skučenosti prostora odustat ćemo da ih sve ovdje navedemo.

Mora se imati na umu da pojedinac u svom strahu od Allaha (dž.š.) treba pripaziti da ostane u granicama umjerenosti, tako da ga taj strah ne učini da izgubi svaku nadu u Allahovu milost; jer gubljenje nade kod pojedinca u Allahovu milost i sažaljenje, samo po sebi je veliki grijeh. Kur'an kaže:

"...Nadu u milost Gospodara svoga mogu gubili samo oni koji su zabludjeli." (15:56)

Ako strah od 'Allaha (dž.š.) ode u takvu krajnost, onda on mora održavati ravnotežu sa nadom u Allahovu milost – redža; jer uz pomoć krila nade i straha pojedinac se može uzdići na najviše stepene ljudskog savršenstva.

Kur'an, ukazuje na ovu poentu, ovim riječima:

"Kaži robovima Mojim da sam Ja, zaista, onaj koji prašta i da Sam milostiv, ali da je kazna Moja, doista, bolna kazna." (15:49-50)

2. Depresija i kompleks inferiornosti

Ova mahana, prouzrokovana kukavičlukom, jeste stanje kada pojedinac, nemajući hrabrosti da se aktivno upusti u važne poslove, ne uspijeva izvršiti svoje društvene obaveze, npr. nagovarati druge da rade dobra djela, a odvraćati ih od loših djela.

Tretman ove bolesti je isti kao i onaj koji je opisan u slučaju kukavičluka. Osoba koja je sklona ovoj moralnoj mahani trebala bi znati da istinski vjernik u Allaha (dž.š.) nikada nije izložen nemilosti i da je Allah (dž.š.) ukazao poštovanje i dignitet vjerniku. Kur'an kaže:

“A snaga je u Allaha i u Poslanika Njegova i u vjernika...” (63:8)

Postoji i hadis koji kaže:

“Allah je povjerio vjerniku sve što postoji osim samoponižavanja.”¹⁰

Osobina suprotna depresiji je jakost karaktera i samopoštovanje. A to je da pojedinac treba imati takav temperament na koji nemože djelovati nešto ugodno ili bolno, bilo ono vrijedno hvale ili prijekora. Imam al-Baqir je rekao: “Pravi vjernik je čvršći od planine.”

U jednoj drugoj predaji on kaže:

“Allah je vjerniku dao tri svojstva: čast na ovom i budućem svijetu, spas na ovom i budućem, svijetu i strah od njeg u srcima ugnjetača.”

3. Stidljivost

Stidljivost znači osjećanje inferiornosti koja ima za posljedicu neulaganje napora za postizanje najvišeg savršenstva koje je omogućeno čovjeku, što uvjetuje zadovoljavanje s onim što je manje i što je tek osnovica nekog postignuća. Ovo je jedna od posljedica depresije. Suprotno njoj je osobina povjerenja, koja znači spremnost za ulaganje napora da se postigne sreća na ovom i budućem svijetu i da se dosegne savršenstvo. Vrlina povjerenja stiče se duhovnim kvalitetima postojanosti, hrabrosti i samopoštovanja. Tretman stidljivosti je dopunski tretman tretmana bolesti kukavičluka, koji je majka svih mahana u ovoj klasi.

4. Nedostatak osjećaja podavanja sebe i drugoga

Ova mahana sastoji se od neposvećivanja dovoljno pažnje onim životnim činiocima kojima je inače potrebna pažnja i briga, kao što su vjera, čast, djeca i imovina. Nju prouzrokuje slabost karaktera i kompleks osobne inferiornosti. Suprotno njoj je osjećaj časti i zalaganje u tom smjeru, što se smatra pohvalnom vrlinom kod čovjeka.

S obzirom na vjeru, ovo svojstvo podrazumijeva nastojanje pojedinca da očuva njenu cjelovitost naspram svih devijacija, potom želju za njenim propagiranjem, nastojanje da se iskazuje poslušnost njenim zakonima i traženje od drugih ljudi da i oni slijede te zakone.

Što se tiče osobne časti pojedinca, ovo svojstvo znači obezbjeđivanje samopoštovanja kod njega i nastojanje da se sačuva lična čast. U odnosu na djecu pojedinca ovo svojstvo znači da on mora posvetiti pažnju njihovom ispravnom odgoju i zdravom moralnom i kulturnom usavršavanju, tako da ona rano dobiju primjerno vaspitanje, koje tokom vremena postaje sastavni dio njihove ličnosti.

¹⁰ Ibn Magga, Fitān, 31 je direktan kod konstatacije ove činjenice, on kaže: “Vjernik ne bi trebao da omalovažava i ponižava samog sebe.”

Islam pridaje veliku važnost dužnostima roditelja u vaspitanju i odgoju njihove djece.

Kada je u pitanju imovina pojedinca, ovo svojstvo znači da taj pojedinac svoju imovinu treba smatrati kao dio Allahove milosti i kao iskreni dar koji mu je dat od strane Allaha (dž.š.). Treba da se uzdržava od prekomjernog trošenja i rasipanja, da izvršava svoje vjerske obaveze i da ne zaboravlja na svoju pomoć siromašnima.

5. Žurba

Žurba je stanje koje tjera pojedinca da naglo odlučuje i djeluje bez odgovarajućeg razmišljanja. Ona je takođe rezultat slabog karaktera i kompleksa inferiornosti. Suprotno njoj je vrlina promišljenosti u akciji i govora. Posljedica žurbe je štetna, a prate je griža savjesti i kajanje. U mnogim slučajevima, šteta prouzrokovana nepomišljenim akcijama može biti nesaglediva.

Da bi se izlijecila mahana žurba, pojedinac mora biti svjestan njenih prijetećih posljedica i treba se privići na dostojanstveno ponašanje i promišljenost.

6. Loše raspoloženje prema Stvoritelju i Njegovom stvaranju

Ovo stanje se javlja kada je pojedinac sklon nepovjerenju i cinizmu prema Allahu (dž.š.), Njegovim stvorenjima i Njegovim aktivnostima, interpretirajući sve što postoji na neprimjereni način. Ovo je također rezultat kukavičluka i proizvod kompleksa inferiornosti, jer osoba slabog karaktera djeluje prema podražajima koji su uslovljeni njenom maštom. Suprotno ovoj mahani je blagonaklonost i povjerenje, s obzirom na Alaha (dž.š.) i ljude; što znači imati dobronamjeran stav prema svemu, osima ako postoji očit dokaz za promjenu tog stava. U Kur'anu se kaže:

“...i vi ste na najgore pomišljali, vi ste narod u duši pokvaren.” (48:12)

Alija, r.a., kaže:

“Dobro misli o onom šta tvoj brat (po vjeri) radi sve dok ne primjetiš nešto što će te uvjeriti u suprotno; ne sumnjaj u ono što on kaže dokle god ti smatraš da je to dobro i ispravno.”

Način da se sprijeći ova mahana jeste da pojedinac dobro razmotri ono što vidi ili čuje o svom bratu po vjeri da o njemu ima dobro mišljenje i da ga voli i poštuje.

7. Srdžba

Srdžba je jedna od moći duše, i ima tri stanja:

- Stanje prekomjerenosti, koje se definiše kao nešto što prelazi granice vjere i njenih zakona.
- Stanje nedostatnosti koje se definiše kao stanje u kojem pojedinac ne uspijeva da poduzme smjeliju akciju, iako je ona potrebna za njegovu samoodbranu.

- Stanje umjerenosti u kojem se srdžba stimuliše u odgovarajućim i dopustivim prilikama. Na ovaj način, jasno je da prvo i drugo stanje spadaju u društvene mahane, dok se treće stanje ubraja u etičke vrline koje su proizvod hrabrosti. Prekomjerna srdžba je fatalna bolest, koja se može smatrati vrstom privremenog ludila. Kada se ona stiša, odmah slijedi griza savjesti i kajanje, koje predstavljaju zdrav odgovor razumne osobe.

Alija, r.a., je rekao:

“Srdžba je vrsta ludila, jer onaj koji se naljuti poslije se kaje i osjeća grižu savjesti. Ako se osoba poslije ne kaje i ne osjeća grižnju savjesti to znači da je njegovo ludilo pojačano.”

Osim toga, absolutna odsutnost srdžbe je također mahana, koja vuče čovjeka u poniženje, potčinjen položaj i nesposobnost da brani svoja prava. Da bi se izlijječila prekomjerna srdžba, pojedinac mora:

Prvo odstraniti njene uzroke. Oni mogu biti uznositost, sebičnost, tvrdoglavost, pohlepa i druge slične mahane. On bi također trebao da zna kako nepristojno prekomjerna srdžba izgleda, i kakve loše posljedice može imati.

Drugo, on treba da ispita koristi obuzdavanja i samosavljanja, i treba se dražiti sa ljudima koji posjeduju ove kvalitete. On također treba znati da je Allahova moć najviša, i da je sve pod Njegovom upravom, što bi ga moglo učiniti da uvidi svoju ličnu slabost u poređenju sa Allahovom neograničenom moći.

Treće, on mora znati da osobu u stanju srdžbe Allah (dž.š) ne voli. Šta više, u srdžbi se može uraditi nešto zbog čega se počinilac zla poslije može stidjeti.

Suprotne srdžbi jesu blagost i obuzdavanje; to su karakteristike koje se ubrajaju među savršene kvalitete duše. One čine osobu da prašta i da je milostiva, iako je možda u njenoj mogućnosti da se osveti. Kur'an kaže:

“Ti sa svakim – lijepo! I traži da se čine dobra djela, a neznanica se kloni!”
(7:199)

Allahov Poslanik (a.s.) je rekao:

“Oprost povećava čovjekov položaj. Zato praštajte da bi vas Allah cijenio.”¹¹

8. Osveta

Osveta se sastoji od iskazivanja silovite i sverazbijakačke moći bilo riječima ili djelom. Ta sila je posljedica srdžbe. Suprotno noj je vrlina plemenitosti, koja je proizvod strpljivosti. Obraćajući se Poslaniku (a.s.) s obzirom na ovu osobinu Svemogući u Kur'anu kaže:

“...a da si osoran i grub, razbjegli bi se iz tvoje blizine...” (3:159)

A u jednoj predaji koja se pripisuje Poslaniku (a.s.) kaže se:

“Kada Allah zavoli svoga roba podari mu blagost.”¹² Kome bude uskraćena blagost biće mu uskraćeno svako dobro.¹³

Na drugom mjestu u predanju se kaže da je ljubaznost pola imana.

¹¹ Muslim, Birr, 69: Darimi, Zakat, 35; Ahmad b. Hanbal 2/286, bilježe u nešto drugačijoj verziji.

¹² Ahmad b. Hanbal, 6/71, 104, 105.

¹³ Muslim, Birr, 84-86; Ibn Magga, Adab, 9; Ahmad b. Hanbal, 4/262 i 366

9. Zloćudnost

Ova mahana se također uzrokuje srdžbom, a suprotno njoj je dobroćudnost Ona čini ljude da izbjegavaju, onoga kod koga se ona nalazi, donoseći mu propast na ovom i budućem svijetu. Ona također uništava sva njegova dobra djela. Kao što se u predanju kaže:

“Zla čud uništava dobra djela kao što sirće uništava med.”

Obraćajući se Poslaniku (a.s.) u Kur'anu Svevišnji kaže:

“Jer ti si, zaista, najljepše čudi.” (68:4)

10. Mržnja

Mržnja se također prouzrokuje srdžbom. Ona je kompleks koji se formira nakon obuzdavanja srdžbe. Ima vrlo loše posljedice kao što su ljubomora i prekid odnosa s onim protiv koga je usmjerena, a može dovesti do fizičkog napada, vrijeđanja, širenja laži, ogovaranja, klevete, otkrivanja njegovih mahana itd.

Ponekad mržnja nastupa javno i otvoreno i manifestuje se kao otvoreno neprijateljstvo dovodeći do konfrontacije, tuče, kletve i psovke, što sve spada u krajnje ljudske mahane.

Način liječenja ove duševne bolesti je da osoba koja od nje boluje, kao prvo mora shvatiti da osjećaj mržnje više šteti onome koji mrzi nego onome protiv koga je mržnja usmjerena. Drugo, mora odlučiti da zauzme stav prijateljstva i pomaganja prema osobi koju mrzi, činiti joj dobro i pored toga što mu njegove emocije suprotno govore, i nastaviti sa svojim ljubaznim stavom prema njoj sve dok se ne oslobođi ove bolesti.

11. Uobraženost i sujet

Ovo je jedna druga mahana moći srdžbe – stanje u kojem čovjek ima visoko mišljenje o sebi radi neke stvarne ili zamišljene dobiti. S druge strane, on nije u stanju da prizna attribute Allahovog savršenstva, koji je izvor svega što postoji. Veći broj predaja hadisa ističe zle posljedice ove osobine.

Loši proizvodi uobraženosti i sujetu su: arogancija, zaboravnost, ravnodušnost prema vlastitim pogreškama, a uslijed toga i neuspjevanje da se one isprave, opadanje vrijednosti vlastitih dobrih djela u očima ljudi i Allaha (dž.š.), odsutnost zahvalnosti na Allahovoj milosti, rizikujući tako da je ne izgubi, ne uspjevanje da traži odgovore na ona pitanja koja ne zna, ostajući tako u neznanju, i konačno, zadržavanje i proklamovanje pogrešnih i neosnovanih mišljenja.

Da bi se pojedinac izlijeo od ove bolesti, neophodno mu je da svoju pažnju posveti Allahu (dž.š.) i Njegovom upoznavanju. Kada shvati da jedino Svemogući Stvoritelj zaslužuje obožavanje i pohvalu, da on ne predstavlja ništa u poređenju sa veličanstvom Allaha (dž.š.), da ne postoji apsolutno ništa za što

bi mogao reći da je njegovo, da čak i neka bića koja su daleko superiornija od njega samog, kao što su poslanici i meleki, ne predstavljaju ništa u poređenju sa Allahom (dž.š.), onda će biti svjestan činjenice da je absurdno biti uobražen i sujetan, i da sebe treba smatrati onim što, u biti, i jeste: beznačajno Allahovo stvorenje.

Kada čovjek razmisli o svom skromnom početku kao kaplje sperme, o svom sigurnom završetku kao pregršti prašine, o kratkoći svoga života kao jednom stvorenju koje je sklono da oboli i da njime preovlađavaju i upravljaju strasti i nagoni, on će zaboraviti ne samo na svoju sujetu nego i na samog sebe, i posvetiti se svim svojim bićem obožavanju Allaha (dž.š.). U Kur'anu se kaže: "Proklet neka je čovjek! Koliko je on samo nezahvalan! Od čega ga On stvara? Od kapi sjemena ga stvori i za ono što je dobro za njega pripremi, i pravi put mu dostupnim učini, zatim mu život oduzme i učini da bude sahranjen, i poslije će ga, kada On bude htio, oživjeti." (80:17-22)

Navest ćemo i sljedeće stihove iz perzijske poezije:

*Svojim bogatstvom, snagom i elegancijom nemoj se ponositi,
jer bogatstvo lopovi za jednu noć mogu odnijeti,
a ostalo pri jednim napadom groznice može iščeznuti.*

Treba imati na umu da uobraženost i sujetu mogu također biti prouzrokovane kada je neko posebno počastovan Allahovom milošću kao znanjem, pobožnošću, predanošću, vjerom, hrabrošću, plemenitošću, strpljenjem, časnim porijekлом, ljepotom, bogatstvom, snagom, visokim položajem, intelecijom, itd. Da bi izbjegao takvu posljedicu, pojedinac se uvijek treba prisjećati osobnih slabosti i nedostataka. Tako prisjećanje pomoći će mu da se zaštiti od uobraženosti.

Suprotno uobraženosti i sujetu je skromnost, koja se smatra najvrjednijom osobinom za moralno izgrađivanje duše i za postizanje čovjekovog savršenstva.

12. Arogancija

Arogancija je jedna od posljedica uobraženosti i sujetete. Kada pojedinac ima previšoko mišljenje o sebi, on je uobražen, a kada je, pored toga, sklon da druge ljude smatra inferiornim u odnosu na sebe, to je arogancija. Suprotno ovim stanjima, kada neko o sebi ima beznačajno i nisko mišljenje, se zove skromnost, a kad, uz ovo, druge ljude smatra superiornim u odnosu na sebe, onda je to poniznost.

U svakom slučaju, arogancija je jedna od najomraženijih moralnih mahana. To je zato što je arogancija gusta zavjesa koja zaklanja nedostatke pojedinca od vlastitog pogleda, i na taj način ga sprječava da ih otkloni i postigne savršenstvo. Kur'an kaže:

"...Tako Allah pečati srce svakog oholog i nasilnika." (40:35)

"...Odvratiću od znamenja Mojih one koji se budu oholili..." (7:146)

A Poslanik (a.s.) je rekao:

"U Džennet neće ući ko u svom srcu bude imao i najmanji djelić oholosti."¹⁴

¹⁴ Ahmad b. Hanbal, 4/123 i 124, kaže u ovom dijelu hadisa: "U Džennet neće ući kod koga bude bilo iole oholosti".

Isa (a.s.) je rekao: "Baš kao kada biljka raste na mehkom tlu, a ne na kamenitom i tvrdom, isto tako i mudrost klijia i raste u srcu koje je skromno i mehko, a ne u tvrdim srcima oholih. Zar ne primjećuješ da čovjek koji drži svoju glavu visoko okreće je protiv krova, dok onaj ko drži svoju glavu nisko ima krov kao prijatelja i zaštitu."

Liječenje arogancije isto je kao i ono koje je propisano za uobraženost. Drugi je lijek da pojedinac proučava različite ku'anske ajete i hadise koji imaju veze sa ovom mahanom i koji je osuđuju. Također, treba biti istrajan u praktikovanju skrušenosti prema Allahu (dž.š.) i ljudima, družiti se sa siromašnim i nemoćnim, uzdržavati se od razmetljivog oblačenja, oblačiti skromnu odjeću, održavati podjednako dobre odnose sa siromašnim i bogatim, pozdravljati svakoga bez obzira na njegove godine i izbjegavati da na sastancima i skupovima sjeda na visoko počastvovano mjesto. Ukratko, mora se oduprijeti svim tim egoističkim sklonostima koje doprinose da neko bude arogantan.

Suprotno aroganciji jeste poniznost, koja se smatra jednom od najcjenjenijih moralnih vrlina. Kur'an ovako prikazuje vrlinu poniznosti:

"A robovi Milostivoga sa oni koji po zemlji mirno hodaju, a kada ih bestidnici oslove odgovaraju: 'Mir vama!'" (25:63)

"I budi ljubazan prema vjernicima koji te slijede!" (26:215)

Treba napomenuti da je poniznost središnja polazna osnova između arogancije i niskosti, i upravo zato, pošto se arogancija ubraja u mahane, isti je slučaj i sa niskošću. Razlika između niskosti i poniznosti također je jasna. Prema tome, dok je za čovjeka pohvalno biti ponizan, mahana je i ponižavati se.

13. Nepokornost

Nepokornost je vid arogancije, koja se također ubraja u fatalne mahane. Ona se definiše kao pobuna protiv svih onih kojima inače treba biti pokoran, kao što su: poslanici i njihovi zamjenici, pravedne vlade, učitelji, roditelji itd. U hadisu Poslanika (a.s.) čitamo: "Grijeh za koji najbrže stiže kazna je neopokornost."¹⁵ Alija (r.a.) je rekao: "Nepokornost odvodi nepokorne u Vatru (Džehennem)."

Način liječenja mahane nepokornosti je da nepokorna osoba razmisli o svom duševnom stanju i da se obrati hadisima u kojima se ispravna pokornost naređuje, a istovremeno da nastoji da u sebi ohrabri duh poniznosti.

14. Nezapažanje vlastitih pogrešaka

Ovo je jedna draga posljedica sujete i uobraženosti. Suprotno ovome je svijest o vlastitim pogreškama i nedostacima.

15. Fanatizam

Fanatizam je jedna druga mahana koja vodi degeneraciji uma fanatične osobe i njegova shvatanja. Fanatizam može postojati s obzirom na vlastita vjerska uvjerenja, naciju, pleme, porodicu, ili druge slične pojmove, a može se manifestovati putem vlastitog govora ili akcije. Kada je u pitanju fanatizam s

¹⁵ Ibn Magga, Zuhd, 23; Muslim, Zuhd, 23, a prenose ga i Abu Dawud, Tirmidi i Ahmad b. Hanbal.

obzirom na primjerene pojmove, on se zove entuzijazam i žar i on je najpohvalniji. Ako se, pak, radi o fanatizmu s obzirom na neprimjerene pojmove, onda je on mahana. Postoji Poslanikov hadis u kome se kaže:

“Ko god bude u svom srcu imao i najmanji dio fanatizma, Allah će ga na Sudnjem danu proživjeti sa Arapima paganima iz predislamskog Perioda.”¹⁶

Način liječenja mahane fanatizma je da se fanatična osoba posveti samoposmatranju i da shvati činjenicu da fanatizam blokira njegovo usavršavanje i zamraćuje njegovo shvatanje realnosti. Prema tome, ako ona traži da sazna istinu, mora ostaviti slijepi fanatizam i predrasudu, i ispitivati pojmove na objektivan i nepristrasan način.

16. Prikrivanje istine

Mahana lažnog prikazivanja i prikrivanja istine prouzrokuje se fanatizmom, kukavičlukom ili strahom. Ona također može biti prouzrokovana željom za bogatstvom i sličnim motivima. U svakom slučaju, ova mahana vodi pojedinca ka skretanju s pravog puta i dovodi do moralnog raslojavanja. Suprotno njoj je otkrivanje istine i postojanost na njenom putu. Postoje brojni hadisi i kur'anski ajeti koji osuđuju prikrivanje istine i hvale istinite ljudi. Ajeti koji najotvoreniјe i najdirektnije oslikavaju ovo pitanje su sljedeći:

“...Zar je iko gori od onoga koji skriva istinu znajući daje od Allaha?” (2:140)

“Zašto istinu neistinom zamračujete i svjesno istinu krijete?” (3:71)

One koji budu tajili jasne dokaze, koje smo Mi objavili i pravi put, koji smo u Knjizi Ijudima označili, njih će Allah prokleti, a proklet će ih i oni koji imaju pravo da proklinju.” (2:159)

Liječenje od ove bolesti podrazumijeva da pojedinac treba biti svjestan činjenica da ova osobina zasluzuje Allahovu srdžbu i može odvesti u nevjerstvo (kufr). Osim toga, treba razmišljati o prednostima neprikrivanja istine, a zatim da sebe primora da to primjeni na djelu.

17. Neosjetljivost i nemilosrdnost

Kada osoba poprimi mahani neosjetljivosti i nemilosrdnosti ona ne može biti ganuta i ožalošćena bolom i patnjom svojih prijatelja. Suprotno ovoj mahani je vrlina milosrdnosti i suosjećanja. Postoji određeni broj kur'anskih ajeta koji osuđuju ovu mahani, a hvale suosjećanje i ljubav.

Tretman ove bolesti je najteži, jer neosjetljivost i nemilosrdnost prodiru u karakter osobe i postaju kronične i teške za liječenje. Najbolji tretman ove bolesti jeste da oboljela osoba, prije svega, izbjegava svirepe akcije, koje predstavljaju spoljne manifestacije ove mahane. Kao sljedeće, trebalo bi da pokuša učestvovati u patnjama i nevoljama s kojima se susreću drugi ljudi, i da njihove probleme smatra svojim problemima. Pored toga, treba pokušati da na takve situacije reaguje na odgovarajući način, dok ne počne, postepeno, osjećati okus suosjećanja, polako mu obezbjeđujući stalno mjesto unutar sebe.

¹⁶ Muslim, Imara, 57; Nesai, Tahrim, 38; Ahmad b. Hanbal 2/206 i 3/488, prenose ovaj hadis u nešto izmjenjenoj verziji.

III BOLESTI MOĆI STRASTI I NJIHOV TRETMAN

Sadržaj:

1. Ljubav prema ovom svijetu
2. Ljubav prema izobilju i bogatsvu
3. Bogatstvo i izobilje
4. Pohlepa
5. Gramzivost
6. Škrtost
7. Nelegitimna zarada
8. Izdajstvo
9. Bezobzirnost i razuzdanost
10. Upuštanje u razgovor i o nepristojnim stvarima i haram stvarima

Treći od četiri dijela knjige odnosi se na bolesti moći strasti i njihov tretman. Ovih bolesti ima devet vrsta, i mi ćemo svaku od njih ukratko razmotriti i protumačiti.

1. Ljubav prema ovom svijetu:

Najbolja definicija ove mahane i "svijeta" koji se ovdje osuđuje može se naći u slijedećem kur'anskom ajetu:

"Ljudima se čini da je lijepo samo ono za čim žude: žene, sinovi, gomile zlata i srebra, divni konji stoka i usjevi. To su blagodati u životu na ovom svijetu; a najljepše mjesto povratka je u Allaha." (3,14)

Treba imati na umu da sve spomenute stvari u ovom kur'anskom ajetu, s obzirom da su one Allahove blagodati, ne mogu biti zabranjene. Osim toga, pravilna primjena Allahovih blagodati također se ne smatra nedostojnjim činom. Međutim, ono što je nepoželjno je postati privržen ovim stvarima, i dati im fundamentalno značenje u svom životu, prenaglašavati ih, što u isti mah može dovesti da se nadiće ona koja se ima prema Allahu (dž.š.). Ali, ako ove stvari ne potisnu Allaha (dž.š.) i ako budu upotrebljavane kao sredstva za dosezanje samousavršavanja i približavanja Allahu (dž.š.), ne samo da je ovo prihvatljivo nego je i poželjno. Zbog toga, osuđivanje i hvaljenje svijeta koji susrećemo u Kur'anu i hadisu odnosi se na način primjene svijeta i stvari koje se u njemu nalaze. Ako neko ovaj svijet uzme sebi za idola i u njega polaže nade do te mjere da zaboravi na Allaha (dž.š.) i budući svijet, ili proda budući svijet za ovaj (2:86) – da upotrijebimo kur'anski izraz – onda možemo reći da je takav čovjek pao kao žrtva bolesti "ljubavi prema ovom svijetu". Jedan Poslanikov hadis ovako dočarava karakteristike zaljubljenika u ovaj svijet:

"Ko osvane, a sva mu preokupacija bude ovaj svijet bez i pomisli na Allaha (dž.š.), Allah će mu za srce privezati četiri osobine: brigu koje se nikada neće riješiti, posao koji nikada neće završiti, siromaštvo koje nikada neće moći ublažiti i nadu čiji kraj nikada neće moći dostići.¹⁷

¹⁷ Tirmidi, Qiyama, 3.1; Ibn Magga, Zuhd, 2.

Da bi se izlijječila ova bolest pojedinac mora imati na umu činjenicu da su sve dobre i lijepе stvari na ovome svijetu prolazne, a ono što čovjeku ostaje su duhovna dostignuća, blizina Allahu (dž.š.) i naporи uloženi u pripremi za budući svijet.

2. Ljubav prema izobilju i bogatstvu

Ova mahana je ogranač bolesti ljubavi prema ovom svjetu, pa sve što se može reći u korist pohvale i osude ovoga svijeta može se reći i za bogatstvo. Pojedini kur'anski ajeti i hadisi hvale izobilje i bogatstvo, dok ih neki osuđuju. Međutim, ne postoji kontradikcija među njima, jer oni ajeti i hadisi koji ih osuđuju znače da osuđuju ono bogatstvo koje udaljava čovjeka od Allaha (dž.š.) i budućeg svijeta, dok oni koji hvale bogatstvo odnose se na ono bogatstvo koje služi za uzdizanje i odgoj ljudskog karaktera i čovjekovog približavanja Allahu (dž.š.). U jednom kur'anskom ajetu možemo pročitati slijedeće:

“O vjernici neka vas imanja vaša i djeca vaša ne zabave od sjećanja na Allaha. A oni koji to učine biće izgubljeni.” (63:09)

A u jednom drugom ajetu narod se poziva da moli za Allahov oprost i obećavaju se slijedeće pogodnosti:

“...i pomoći vas imanjima i sinovima, i daće vam bašće, i rijeke će vam dati.” (71:12)

I prema brojnim predanjima podjednako se i hvali i osuđuje bogatstvo, kao npr.:

“Ljubav prema bogatstvu i položaju pothranjuju hipokriziju (nifaq) kao što voda pothranjuje bilje.”

“Divan li je ispravno stečen imetak u rukama dobrog čovjeka!”

U svakom slučaju, prava i ispravna vrsta bogatstva je ona koja je stečena na legitiman način, i koja se upotrebljava u one svrhe gdje se stiče Allahovo zadovoljstvo – kao hadž, džihad, pomaganje siromašnog, i sve vrste milosrđa koje imaju za cilj opće blagostanje.

Suprotno odanosti prema ovom svijetu je ustezanje (zuhd), koji predstavlja apstinenciju od zemaljskih stvari, kako duhovno tako i tjelesno (zahir – batin), osim onih koje su neophodne za sticanje nagrade na budućem svijetu i boravak u blizini Allaha (dž.š.). Apstinent (zahid) je visoko cijenjena osoba u kur'asnkim ajetima i hadisu, a zuhd se smatra jednim od svojstava Allahovih poslanika i Allahu ugodnih ljudi.

Zuhd podrazumijeva različite nivoe kao:

- ustezanje od grijeha;
- ustezanje od stvari koje su "mustabah" (to su svari za koje se ne zna sa sigurnošću da su zabranjene);
- ustezanje od onoga što prelazi najnužnije potrebe;
- ustezanje od udovoljavanja ličnim prohtjevima i strastima;
- ustezanje od svega drugog osim Allaha (dž.š.); to jest, ograničavanje lične pažnje na Stvoritelja, biti zadovoljan sa minimumom onoga što je potrebno za zadovoljavanje fizičkih potreba i odbaciti sve ostalo na putu ka Allahu (dž.š.).

Svijet upražnjava zuhd iz tri različita razloga:

- da izbjegne džehennemu kaznu; ova vrsta zuhda zove se “ustezanje bojažljivih” (zuhd al-ha'ifin)
- da se stekne Allahovo zadovoljstvo i osjeti radosti dženneta; ova vrsta zuhda zove se “ustezanje onih koji se nadaju” (zuhd al-garijjin)
- radi sticanja Allahovog prijateljstva (ovo je najviši cilj i najvrijednija forma zuhda, jer se upražnjava ne isključujući ni strah od džehennema niti želju za džennetskim uživanjima)

3. Bogatstvo i izobilje

Ovo znači posjedovati ono što je potrebno za život. Međutim, to bogatstvo javlja se u raznim vidovima pa ponekad prerasta u želju za sticanjem neograničenog bogatstva, zgręćući ga na razne načine.

Suprotno ovome je siromaštvo i neimaština koji znače oskudjevanje u životnim potrebama.

I bogatstvo i siromaštvo mogu karakter čovjeka podići na viši nivo ili ga uništiti.

Ako se bogatstvo stekne na legitiman način i ako se ono što pretekne nečije potrebe potroši radi Allaha (dž.š.) i u korist Njegovih stvorenja, to se smatra jednom od vrlina. Ako se, međutim, ono stekne na nelegitiman način, putem nepravde i eksploatacije, i ako bogata osoba ne vodi računa o potrebama siromašnih, to će voditi njegovoj sigurnoj destrukciji. Kur'an kaže:

“Uistinu čovjek se uzobijesti čim se neovisnim osjeti.” (96:6-7)

Na isti će način i siromaštvo također, ako ga prati strpljenje, mirenje sa sudbinom i zadovoljstvo, čovjeka odvesti do duhovnog uzdizanja. Inače, ako ne bude tako, siromaštvo će ga odvesti ka posvemašnjem rastrojstvu. Prema tome, ako u kur'anskim ajetima i hadisima uočavamo da se bogatstvo i siromaštvo ponekad odobravaju, a ponekad osuđuju, to je zato što oni mogu biti praćeni odgovarajućim situacijama u kojima su poželjni ili nepoželjni i odvratni.

4. Pohlepa (hirs)

Pohlepa je stanje koje čovjeka čini nezadovoljnim s onim što ima i koje podstiče u njemu želju da ima još više. Pohlepa je jedna od najgorih destruktivnih mahana, i ne ograničava se samo na materijalno posjedovanje, nego uključuje i odanost hrani, seksu i drugim sličnim negativnostima kao što se u narodu čuje:

“Čovjek stari, a dvije karakterne osobine u njemu se podmlađuju: pohlepa i dugotrajna nada.”

Abu Ga'far al-Baqir je rekao:

“Čovjek koji žudi za ovim svijetom sličan je svilenoj bubi, sve što se više umotava u svoju čahuru sve joj je manja šansa da se iz nje izvuče, i tako sve dok od tuge ne ugine.”

Suprotno pohlepi je vrlina zadovoljstva, koja osposobljava čovjeka da kontroliše svoje želje i da bude zadovoljan osnovnim životnim potrebama. Onaj koji posjeduje ovu vrlinu uvijek živi časno i pošteno, kao slobodan

čovjek; on je imun od mahana bogatstva na ovom svijetu i kazne koja slijedi na budućem svijetu.

Da bi se oslobođio mahane pohlepe, pojedinac mora razmisliti o njenim lošim i štetnim posljedicama i treba znati da je pohlepa karakteristika životinja, koje ne raspoznaju granice zadovoljenja svojih nagona i koje se služe svim sredstvima da ih zadovolje. Prema tome, pojedincu je neophodno da se osloredi ove mahane i da svoje nezasito ja stavi pod kontrolu.

5. Gramzivost (tama')

Prouzrokovana ljubavlju prema ovom svijetu, gramzivost je jedna draga vrsta moralne mahane, a definiše se kao praćenje i kontrolisanje od strane pojedinca svega onoga što drugi imaju i posjeduju. Suprotno ovoj mahani jeste ne ovisiti od drugih i biti indiferentan prema onome što oni imaju. Postoje brojni hadisi koji hvale neovisnost od drugih i osuđuju gramzivost. Ovdje ćemo navesti dvije izreke koje hvale samodovoljnost, a ujedno osuđuju gramzivost.

Imam al-Baqir je rekao: "Loš li je onaj čovjek koga vodi gramzivost njegova, loš li je onaj čovjek koga ponižava želja njegova."

Alija (r.a.) kaže: "Budi neovisan od koga hoćeš, njemu ravan bićeš, voli koga hoćeš, njegov zarobljenik bićeš. Čini dobro kome hoćeš, njegov gospodar bićeš."

6. Škrtost (buhl)

Škrtost se definiše kao škrtariti ondje gdje bi čovjek morao biti darežljiv, baš kao što se i rasipništvo, koje je suprotno škrtosti, definiše kao rasipati ondje gdje bi čovjek morao biti štedljiv. Srednji put između ove dvije krajnosti je darežljivost; to jest biti darežljiv kada je darežljivost potrebna. Kur'an, opisujući karakteristike vjernika, koji se još zovu i "robovi Premilostivog" ('ibad ar-Rahman), kaže:

"...i oni koji, kad udjeljuju, ne rasipaju i ne škrtare, već se u tome drže sredine." (25:67)

Pošto se škrtost (buhl) javlja kao posljedica ljubavi prema ovom svijetu, tako je i darežljivost (saha) posljedica zuhda. Postoje brojni kur'anski ajeti i hadisi koji hvale i osuđuju svaku od ovih osobina, koje mi zbog kratkoće nećemo navoditi. Najviši stepen darežljivosti je žrtvovanje, to jest, spremnost pojedinca da dâ drugima ono što je njemu potrebno. Opisujući vjernike, Svevišnji u Kur'anu kaže:

"...i više vole njima nego sebi mada im je i samima potrebno." (59:9)

Da bi se pojedinac izlijeo od bolesti škrtosti, potrebno je da obrati pažnju na kur'anske ajete i hadise u kojima se ova mahana osuđuje i da razmišlja o njenim štetnim posljedicama. Ako se to pokaže neefikasnim onda treba sam sebe podsticati da se bude darežljivo i velikodušno pa makar takva darežljivost bila potpuno vještačka. I ovo se mora nastaviti sve dok darežljivost ne postane njegova draga priroda.

Darežljivost je neophodna kod izvršavanja obavezujućih davanja (wagibat) kao zekata, izdržavanje žene i djece, troškovi hadža itd. Ona je također nužna kod

izvršavanja preporučljivih davanja, kao pomaganje siromašnog, davanje poklona, organizovanje sijela za stvaranje ili učvršćivanje prijateljskih ili rodbinskih veza, davanje pozajmica, posvećivanje veće pažnje dužnicima kad su u finansijskim poteškoćama, obezbjeđivanje odjeće i krova nad glavom kome je to potrebno, neophodna izdavanja za zaštitu svoje časti i obraza ili za ublažavanje nepravde i učestvovanje u troškovima za opća dobra kao džamije, mostovi itd.

7. Nelegitimna zarada

Ova mahana podrazumijeva gomilanje bogatstva na nelegitiman način bez brige da se izbjegne haram i zabranjena sredstva zarade. Nju prouzrokuje pohlepa i ljubav prema ovom svijetu, a ima za posljedicu moralno izopačenje i gubljenje ljudskog ugleda. Nekolicina kur'anskih ajeta i mnogi hadisi strogo upozoravaju na približavanje zabranjenim sredstvima zarade i podsjećaju na vrlo opasne posljedice takve rabote.

Treba imati na umu da postoje tri vrste bogatstva:

- ono koje je čisto legitimno stečeno (halal)
- ono koje je totalno nelegitimno stečeno (haram)
- ono koje je pomiješano i halal i haram zaradama.

Ono bogatstvo koje je halal može se upotrijebiti, a ono koje je haram ili pak sumnjivog porijekla mora biti zaobiđeno. Postoje mnoge vrste haram stvari, kao svinjsko i pseće meso, alkoholna pića, sve one stvari čije konzumiranje može nanijeti šteta tijelu, sve što se dobija silom, nepravdom ili krađom, zarada ostvarena na nezakonit način kao varanjem na mjerenu ili krađom radnog vremena, uskladištenjem, špekulacijom, mitom, zelenjašenjem, i svim dragim nelegitimnim sredstvima koja su detaljno opisana u djelima islamskog prava (fikh).

Suprotno zaradi haram-sredstvima je ustezanje od činjenja harama. Ova vrlina može postepeno postati navika kod pojedinca kroz praktikovanje samoobuzdavanja, da bi konačno bio u stanju da se u isti mah suzdrži od poslova koji su sumnjivog legitimiteata. U jednom predanju u svrhu podstreka legitimnog stečenog kaže se:

“Ko bude živio na račun stečene zarade (halal) četerdeset dana, Allah će mu osvijetliti njegovo srce i omogućiti da iz njegove potrebe izvori mudrosti.”

8. Izdajstvo (hiyana)

Izdajstvo je jedna druga vrsta mahane koja pripada moći strasti. Ono može biti u vezi novca, nasilja nad istinom, časti, moći ili položaja. Suprotno izdajstvu je pouzdanost, koja se također primjenjuje na sve gore spomenute pojmove u vezi izdajstva, to jest, na nečiji imetak i svojinu koji se ubrajaju u Allahove povjerene stvari čovjeku, na nečiju porodicu, na nečiji položaj, autoritet i moć kojima raspolaže. Pojedinac mora znati da su sve gore spomenute stvari Allahova milost ukazana čovjeku, i da je prate specifične odgovornosti, a svako nasilje nad njom prelazi u izdajstvo. Mudri Lukman je govorio:

“Mudrost koju sam postigao samo sam postigao zahvaljujući iskrenosti u govoru i izvršavanju povjerenja.”

9. Bezobzirnost i razuzdanost

Ovo uključuje grijesne i zle postupke kao što su preljuba, blud, sodomija, opijanje i sve druge forme zastranjivanja, sve što proizlazi iz moći strasti, što vuče čovjeka u nezavidan položaj ka životinjskom načinu života. Postoje mnogi kur'anski ajeti, hadisi i izreke kojima se osuđuje ova vrsta ponašanja, a njih je ovdje nepotrebno navoditi jer su na široko poznati.

10. Upuštanje u razgovor o nepristojnim i haram stvarima

Ova mahana sastoji se od raspravljanja o nezakonitim i haram radnjama, zatim uživanju u toku razgovora i razmjenjivanja napristojnih šala i priča koje ne dolikuju ljudskom ugledu i nivou. Pošto nepristojnosti i harama ima mnogo vrsta, tako i upuštanje u razgovor o njima može biti raznovrsno i klasificirano.

Da bi se oslobođio ove mahane, pojedinac mora kontrolisati i ograničiti svoj govor razgovarati samo o onim stvarima koje su Allahu (dž.š.) ugodne. Kur'an citira odgovor stanovnika džehennema i kaže:

“I u besposlice smo se sa besposlenjacima upuštali.” (74:45)

A u jednom drugom ajetu, On opominje da se ne organizuju sijela u te svrhe:

“...ne sjedite s njima (s onima koji Allahove riječi poriču i koji im se rugaju) dok ne stupe u drugi razgovor...” (4:140)

Jedan od mnogih vidova ove mahane, koja uzima maha, je upuštanje u razgovor o uzaludnim i banalnim stvarima – diskusiji koje nemaju koristi pa makar se one ticale ovog ili budućeg svijeta. Štaviše, takav razgovor je gubljenje vremena za pojedinca i on mu je smetnja da korisno misli i rasuđuje.

Ovo je razlog zašto je vrlina čutanja podržana kao suprotnost ovoj mahani. Ono što se ovdje misli pod "čutanjem" ne znači da neko treba biti neprestano čutljiv, nego da treba štititi svoj jezik i svoje uši od nekorisne i besmislene priče. Drugim riječima, pojedinac mora biti pažljiv kad govori, treba razgovarati samo o onim stvarima koje su korisne za naš ovosvjetski život i za budući svijet. Mudra izreka kaže:

“Dvije stvari mogu uništiti čovjeka: pretjerano bogatstvo i brbljivost”, a u jednom predanju stoji:

“Blago onome ko se suzdrži u izlišnom govoru i onome ko podijeli višak imetka svoga.”

IV ZDRUŽENE BOLESTI MOĆI INTELEKTA, SRDŽBE I STRASTI! NJIHOV TRETMAN

Sadržaj:

1. Zavist
2. Uznemiravanje i vrijedanje drugih
3. Plašenje i uznemiravanje muslimana
4. Nezaintresovanost za pitanje muslimana
5. Nemarnost u izvršavanju obaveze “naređivanje drugima da čine dobra djela, a odvraćati ih od nevaljalih djela”
6. Nedruštvenost
7. Kidanje porodičnih i rodbinskih veza
8. Biti neposlušan prema roditeljima
9. Nezadovoljstvo drugim ljudima i otkrivanje njihovih nedostataka
10. Odavanje tajni drugih ljudi
11. Zluradost
12. Vrijedanje i prepiranje
13. Ismijavanje i izrugivanje drugih ljudi
14. Zbijanje šala
15. Ogovaranje
16. Laž
17. Dvoličnost
18. Hipokrizija ili licemjerstvo
19. Samoobmana
20. Gajenje dalekosežnih nada i želja
21. Neposlušnost
22. Bestidnost
23. Istrajnost u grijehu
24. Nemarnost
25. Zlovolja, prezir
26. Nezadovoljstvo
27. Tuga
28. Odsutnost pouzdanja u Allaha (dž.š.)
29. Nezahvalnost
30. Nestrpljivost
31. Neposlušnost

Četvrti dio djela odnosi se na mahane koje su kombinovane od dvije moći duše od tri moguće: moći intelekta, srdžbe i strasti ili od njih sve tri zajedno, i na metode njihovog tretmana. Postoji trideset i jedna mahana ove vrste. Ova rasprava, koja se odnosi na velik broj mahana i vrlina i koja daje svoj doprinos temi koja je predmet rasprave najvećeg broja etičkih djela, pokriva samo polovinu ukupnog sadržaja djela *Gami' al-Sa'adat* koje razrađujemo. Da bi ostali u granicama ovog sažetka, ograničit ćemo se na kraću diskusiju o ovim tačkama koje su iznijete u ovom preostalom dijelu.

1. Zavist (hasad)

Zavist (hasad) predstavlja želju nekoga koji gleda i nastoji da se nekome oduzme i uskrati njegovo preimućstvo i sreća. Ako neko jednostavno ima aspiraciju da stekne isto preimućstvo koje i neko drugi ima, to bi bila zavist bez zlobe (gibta), a ako neko želi vidjeti drugoga da on nastavi da uživa u preimućstvu i sreći koje zaslužuje, to bi onda bila želja za dobrobit i sreću drugih (nasiha). Ono što se smatra mahanom među svim ovim situacijama jeste takva zavist zbog koje čovjek zaslužuje kaznu i na ovom i na budućem svijetu. Zavidna osoba ne zna za mir, i ona uvijek izgara u vatri zavisti. Štaviše, njena zavist uništava vrijednost svih njenih dobrih djela, kao što se navodi u Poslanikavom hadisu:

“Zavist uništava dobra djela kao što vatrica uništava drva.”¹⁸

Međutim, i zavist bez zlobe i želja za dobrobit i sreću dragih (gibta i nasiha) su vrline, koje moraju biti hranjene čišćenjem duše od mahane zavidnosti. Fatalna bolest zavidnosti može proizlaziti iz moći strasti ili moći srdžbe, a može i iz njih obje, zavisno šta je motiviše. Prema tome, da bismo izlijecili ovu bolest, svoju pažnju moramo skoncentrisati na ove dvije moći i na ono što smo već rekli o različitim bolestima koje se za njih vežu, uključujući svakakako i bolest zavidnosti.

Ono što bi pojedincu najbolje moglo pomoći da se izligeči od ove bolesti je da dobro razmisli o negativnim psihološkim i duševnim efektima zavidnosti, koja jedino djeluje na osobu koja zavidi, a ne na osobu koja je predmet zavidnosti. Štaviše, zavidna osoba bi trebala da nastoji da kod sebe izgradi vrlinu želje za dobrobit i sreću drugih (nasiha), koja je suprotna zavisti. Na početku bilo bi neophodno za nju da sebe prisili da zauzme stav koji zahtjeva ova vrlina, ne odupirući se svojoj unutarnjoj sklonosti ka suprotnom, sve dok zavist ne bude potisnuta i želja za dobrobit i sreću drugih (nasiha) postane jaka osobina njenog karaktera.

2. Uznemiravanje i vrijedanje drugih

Ova vrsta ponašanja obično se prouzrokuje zavišću i neprijateljstvom, iako može biti ukorijenjena i u pohlepi (hirs), gramzivosti (tama'), oholosti (takabbur), itd. Prema tome, izvor toga je moć srdžbe ili moć strasti ili obje zajedno. U svakom slučaju, uzneniranje i vrijedanje drugih muslimana je jedan teži grijeh, i on je u više navrata osuđivan kako kur'anskim ajetima tako i hadisom, npr.:

“A oni koji vjernike i vjernice vrijedaju, a oni to ne zaslužuju, tovare na sebe klevetu i pravi grijeh.” (33:58)

A u jednom hadisu Poslanik (a.s.) kaže:

“Ko povrijedi vjernika, povrijedio je i mene; ko povrijedi mene, povrijedio je i Allaha; a ko povrijedi Allaha, on je proklet u Tevratu, Indžilu, Zeburu i Kur'anu.” (*Jami'al- ahbar*)¹⁹

¹⁸ Ibn Magga, Zuhd, 22; Abu Dawud, Adab,44

¹⁹ Tirmidi, Manaqib, 58, navodi ovaj hadis je u nešto izmijenjenoj verziji, posebno drugi dio hadisa.

S druge strane, odvratiti nekoga od uznemiravanja i vrijeđanja drugih je vrijedan čin koji je pohvaljen u nekolicini Poslanikovih hadisa, od kojih kao primjer može poslužiti slijedeći:

“Ko ukloni s puta muslimana nešto što ih uznemirava, Allah će mu za to upisati dobro djelo, čija je nagrada džennet.”²⁰

3. Plašenje i uznemiravanje muslimana

Ova vrsta ponašanja je ogrank gore spomenute mahane, a prouzrokuje se srdžbom, lošim raspoloženjem ili pohlepom. Suprotno ovome je učiniti druge sretnim i otkloniti od njih uzroke njihove brige i žalosti. Postoje mnoga predanja u kojima se hvali ova vrlina, kao što je ovo:

“Zaista je najdraže djelo Allahu (dž.š.) učiniti pravovjerne sretnim.”

4. Nezainteresovanost za pitanje muslimana

Biti indiferentan prema pitanjima muslimana je moralna mahana prouzrokovana letargijom, duhovnom slabošću ili škrtošću. Ova mahana osuđena je brojnim predanjima, a kao primjer može poslužiti slijedeće:

“Onaj ko osvane, bez bilo kakve brige za pitanja muslimana on nije musliman. A i onaj koji čuje nekoga koji zove "u pomoć muslimanima", a ne odazove se, i on nije musliman.”

Suprotno ovome, priteći u pomoć muslimanima i rješavati njihove probleme smatra se najuzvišenijim vidom pobožnosti. Poslanik (a.s.) je rekao:

“Ko bude pješačio jedan sat noći ili dana s ciljem da pomogne svome bratu (po vjeri), svejedno da li mu uspio pomoći ili ne, tomu je bolje nego da dva mjeseca provede u itikafu.”²¹

5. Nemarnost u izvršavanju obaveze "naređivati drugima da čine dobra djela, a odvraćati ih od nevaljalih djela" (Al-'amr bil ma'ruf wa-nahy'an al-munkar)

Neizvršavanje ove obaveze je neoprostiv grijeh prouzrokovani moralnom slabošću i nemarnošću prema svojim vjerskim obavezama, što dovodi do širenja nemoralna, korupcije, nepravde i drugih formi iskvarenosti u društvu.

“Naređivati drugima da čine dobra djela, a odvraćati ih od nevaljalih djela” stroga je obaveza svakog muslimana, koja podrazumijeva određene stepene i uslove koji su detaljno objašnjeni u fikhskim djelima.

Pošto nas ovdje interesuju obaveze pojedinca s obzirom na njegov odnos prema drugima, ovo kratko navođenje ove dužnosti je sasvim dovoljno.

²⁰ Ahmed b. Hanbal, 6/440, 55

²¹ Za ovo predanje nismo sigurni. Postoji druga predaja npr. „Ko pomogne svome bratu i Bog će njemu pomoći.“, prenose Buharija, Mazalim, 3. Ikrah, 7; prenose ga i Muslim i Abu Dawud i dr.

6. Nedruštvenost

Ova mahana prouzrokuje se neprijateljstvom, osvetoljubivošću, zavišću ili bijedom, i zbog toga pripada ili moći strasti ili moći srdžbe. Ona je osuđena mnogobrojnim hadisima.

Suprotno ovoj mahani je vrlina društvenosti, gostoljublja i prijateljstva, koja dovodi do širenja toplih bratskih odnosa u društvu. Ova osobina je veoma preporučljiva u islamu.

7. Kidanje porodičnih i rodbinskih veza

Ova mahana je ogrank na nedruštvenosti, ali je daleko gora i štetnija. Suprotno ovoj mahani je vrlina održavanja bliskih i srdačnih porodičnih veza. Veliki broj hadisa koji se mogu naći u hadiskim djelima se odnosi na ovu temu.

8. Biti neposlušan prema roditeljima

Ovo je najgora forma mahane kidanja porodičnih veza, i prema nekolicini hadisa ona predstavlja uzrok kazne na ovom i budućem svijetu. Kao suprotnost ovome, odnos ljubavi i primjernog ponašanja prema vlastitoj porodici smatra se jednom od najviših ljudskih vrlina.

Prenosi se da je Poslanik (a.s.) bio upitan:

“Koje djelo ima najveću vrijednost pred Allabom (dž.š.)?” A on je odgovorio: “Obavljanje namaza u njegovu vremenu, dobročinstvo prema svojim roditeljima i džihad (rad) na Allahovom putu.”²²

Ovo spominjanje dobročinstva prema roditeljima uporedo sa namazom i džihadom, koji predstavljaju dva od najvažnijih stubova islama, očito demonstrira njegovu važnost.

Ovdje je također nužno istaći dužnost pojedinca prema njegovim susjedima i njihovim pravima, pošto i one spadaju u kategoriju međusobnih odnosa koji su gore ukratko analizirani. Postoje mnogi hadisi koji osuđuju uznemiravanje svojih susjeda i nepoželjno ponašanje prema njima.

9. Nezadovoljstvo drugim ljudima i otkrivanje njihovih nedostataka i grijeha

Ova mahana prouzrokuje se zavišću ili neprijateljstvom, a vodi širenju korupcije, mržnje i destrukcije dobrih odnosa među ljudima. Suprotno njoj je vrlina prikrivanja nedostataka i grijeha drugih ljudi, koja ima neizmjerne prednosti. Ovdje ćemo u ovom pogledu spomenuti samo jedan ajet i jedan hadis, iako postoji veliki broj hadisa koji se dotiču ove teme:

“One koji vole da se o vjernicima šire bestidne glasine čeka teška kazna i na ovom i na budućem svijetu...” (24:19)

A Poslanik (a.s.) je rekao: “Ko prikrije (pogreške) muslimana, Allah će pokriti njegove pogreške na ovom i na budućem svijetu.”²³

²² Musim (sa komentarom Nawawii-a) 2/73.

10. Odavanje tajni drugih ljudi

Odavanje tajni drugih ljudi vodi društvenoj neslozi, a tokom vremena i neprijateljstvu. Zbog toga se to smatra mahanom koja je osuđena velikim brojem hadisa. Ova mahana može poprimiti različite forme, a jedna od njih je ispričati nekome nešto što umanjuje i krnji njegov ugled, a što mu je pripisala neka druga osoba. Na ovaj način među ljudima dolazi do nesloge i neprijateljstva.

Druga forma ove mahane je ispričati nekome na uvjerljiv način ono što je neko možda nešto rekao ili uradio protiv njega, što će ga na ovaj način podstaći da naškodi žrtvi. Uopće gledano, mahana izazivanja konflikta i nesloge među ljudima i pobuđivanje neprijateljstva među pojedincima može poprimiti različite forme, a jedna od njih je i odavanje tajni drugih ljudi. Suprotno ovoj mahani (odavanje tajni dragih ljudi) je vrlina čuvanja i prikrivanja njihovih tajni i vrlina rada na stvaranju dobrog osjećaja, harmonije i ljubavi među ljudima, što predstavlja kvalitet velike vrijednosti.

U svakom slučaju, sve različite forme narušavanja uzajamnih odnosa među ljudima smatraju se grijesima i osuđene su mnogim ajetima i hadisima.

11. Zluradost (šamata)

Ova mahana sastoji se od pripisivanja nesreće koja nekoga zadesi njegovim lošim postupcima, radovanja takvoj nesreći i prekoravanja dotičnog zbog te njegove nesreće.

Ova mahana obično biva prouzrokovana zavišću moći strasti.

Zluradost je u više navrata osuđivana velikim brojem hadisa, i rečeno je da ona, kao prvo, prouzrokuje da krivac koji je oko nje angažovan biva žrtva iste nesreće kojoj se raduje kada ona zadesi druge; drugo, njegova zluradost vrijeda osjećaje njegove braće po vjeri, zbog čega prouzrokuje Božiju kaznu; treće, činjenica da nesreća koja nekoga zadesi ne znači da je on uradio neko loše djelo, to može biti Allahovo iskušenje koje može zadesiti čak i one koji su Njemu najbliži.

12. Vrijedanje i prepiranje (ta'n wa mugadala)

Vrijedanje znači reći nešto uvredljivo s ciljem obezvrjedivanja, dok se prepiranje odnosi na upuštanje u uzaludnu prepirku bez stvarne želje da se otkrije istina. Ove dvije osobine smatraju se moralnim mahanama i vode ka nesporazumu i lošem suodnosu među prijateljima. Suprotno ovim mahanama je vrlina ispravnog govora koji ima za cilj otkrivanje istine kroz učitvu, iskrenu i prijateljsku diskusiju.

²³ Brojni su hadisi koji govore na ovu temu. Ovaj hadis u nešto izmjenjenoj formi navode: Buharija, Mazalim, 3; Muslim, Birr, 58, 73 i dr.

13. Ismijavanje i izrugivanje drugih ljudi

Ova mahana ima štetne efekte kao i uvredljivo ponašanje i svadljiv stav prema drugima.

14. Zbijanje šala

U načelu, zbijanje šala također treba izbjegavati, jer ono može prouzrokovati loše osjećanje i neprijateljstvo kod nekih ljudi. Međutim, treba imati na umu da ono što se smatra lošim je šala u svojoj krajnjoj formi; dok ona vrsta humora koja donosi radost duši i koja osvjetjava um bez upotrebe laži i klevete, i bez zlostavljanja drugih, jeste dopustiva.

15. Ogovaranje (gibet)

Ogovaranje znači reći nešto o nekoj osobi što ona ne bi voljela da se o njoj kaže. Ogovaranje je jedan od većih grijeha, o kojem je mnogo pisano i koji je osuđen velikim brojem hadisa i kur'anskih ajeta. Detaljnija diskusija o ograničenjima ogovaranja, njegovim karakteristikama i izuzecima poduzeta je u samom djelu. Međutim, da bi ostali u granicama koje određuje priroda našeg kratkog izlaganja, odustaćemo od temeljitije rasprave.

Ono što je gore od ogovaranja jeste kleveta (buhlan), to jest, lažna optužba. Suprotno ogovaranju je hvaljenje drugih, a suprotno kleveti, koja se sastoji od neistina, jeste iskreno spominjanje istinski dobrih svojstava pojedinca.

16. Laž

Laž je sramna mahana i veliki grijeh, koji vodi ličnoj i društvenoj iskvarenosti. Postoji veliki broj hadisa i kur'anskih ajeta koji razmatraju zle posljedice laži, a napisana su i mnoga djela koja je osuđuju. Suprotno ovoj mahani je vrlina iskrenosti (sidq). Iskrenost je jedna od najpohvalnijih osobina čovjeka i ona se mnogo puta ponavlja u Kur'anu.

17. Dvoličnost (riya')

Dvoličnost znači raditi dobro djelo više radi hvalisanja nego radi Allaha (dž.š.). Ovo je veliki grijeh koji prouzrokuje duhovnu iskvarenost i uništenje. Kur'an kaže:

“A teško onima koji, kad molitvu obavljaju, molitvu svoju kako treba ne izvršavaju, koji se samo pretvaraju i nikome ništa ni u naručje ne daju!” (107:4-7)

U drugom ajetu nalazimo:

“...da bi se pokazivali pred svijetom, a Allaha gotovo da i ne spominju.” (4:142)

Evo i jednog Poslanikovog hadisa u vezi mahane dvoličnosti:

“Najviše čega se bojam za vas je mali širk.” Upitaše: “Šta je to mali širk?” On odgovori: “Dvoličnost (riya)! Na sudnjem danu Allah (dž.š.) kada bude nagrađivao ljude za njihova djela, reći će dvoličnjacima: ‘Idite kod onih pred

kojima ste se za života na dunjaluku pretvarali pa pogledajte da li ćete kod njih naći nagradu.”²⁴

Postoje različite vrste dvoličnosti: dvoličnost u obožavanju, i ona je uvijek, ma kakvu formu poprimala opaka i pokvarena; dvoličnost u drugim stvarima, koja je ponekad pokuđena, a ponekad dopustljiva, pa čak i poželjna. Na primjer, ako je neko javno darežljiv u namjeri da i druge podstakne da i oni također budu darežljivi, njegovo djelovanje, ne samo da nije pokuđeno, nego je, ustvari, ono veoma pohvalno. Smisao i značenje dvoličnosti u svakom slučaju zavisi od namjere pojedinca.

Suprotno dvoličnosti je iskrenost (ihlas), koja znači raditi svaki posao jedino radi Allaha (dž.š.), ne očekujući bilo kakvu nagradu od bilo koga za ono što radi. Položaj iskrenosti je jedan od najviših položaja koji jedan vjernik može dostići, a to je moguće jedino velikom upornošću i stalnom praksom.

18. Hipokrizija ili licemjerstvo (nifaq)

Hipokrizija, koja znači predstavljanje pojedinca onakvim kakav nije ili vjerovanje da je on onakav kakav u biti nije, u vjeri ili društvenim relacijama, jeste jedna od najdestruktivnijih mahana. Takvi ljudi su u Kur'anu osuđeni najjačim izrazima. Takođe, postoje i mnogi hadisi koji osuđuju ovu mahanu.

Suprotno hipokriziji je biti isti i dušom i tijelom, ili još bolje, biti bolji u duši od onoga kakvim nekoga njegova vanjština prikazuje. Ova posljednja osobina je karakteristika istinskih vjernika (mu'mina) i onih koji su bliski Allahu (dž.š.) (evlje).

19. Samoobmana (Gurur)

Samoobmana se sastoji od shvatanja koje je zasnovana na sebičnim željama i fantazijama, a može se odnositi na pitanja ovoga ili budućeg svijeta. Neko može postati samoobmanut zbog svoje pobožnosti, sinova, bogatstva, pozicije i moći, ili nečeg drugog. Sve ovo može dovesti do samoobmane, a sljedstveno tome i do duhovnog i moralnog pada čovjeka. Na ovaj način primjećujemo da Kur'an upozorava čovjeka na sve forme samobmane, koje predstavljaju jednu vrstu iluzije i samozavaravanja:

“...pa neka vas nikako život na ovom svijetu ne zavara i neka vas u Allah šejtan ne pokoleba.” (31:33)

Ljudi u svim vidovima i načinima života mogu postati žrtve mahane samoobmane. Oni mogu biti vjernici ili nevjernici, učeni, pobožni ljudi, mistici itd., a svaki od njih može biti samoobmanut zbog nečeg posebnog. Na ovaj način primjećujemo da samoobmana može poprimiti mnogobrojne forme. Samoobmana može biti prouzrokovana moći intelekta, moći strasti, moći srdžbe, ili svetrima moćima zajedno.

Suprotno samoobmani koja je spomenuta kao vid uobraženosti jest znanje, mudrost, svjesnost i zuhd. Jer, sve što je čovjek svjesniji realnosti, sve je u

²⁴ Ahmad b. Hanbal, 5/227 i 426

manjoj mogućnosti da postane žrtva samoobmane. Sljedeća izreka pripisana Imamu-s-Sadiqu nudi pravi lijek za mahana samoobmane:

“Znaj da nećeš izaći iz tmine samoobmane i želje bez iskrenog pokajanja i obraćanja Allahu (dž.š.) i bez poznavanja svojih nedostataka i mahana tj., bez onih osobina koje nisu u skladu s naukom i razumom, i koje ne odobrava vjera, šerijat i tradicija i vođe na pravom putu. Ako budeš zadovoljan sa stanjem u kojem se nalaziš budi siguran da nema nikoga ko je neosjetljiviji i objesniji prema tvojim ličnim djelima i ravnodušniji prema traćenju tvoga života od samog tebe. Takvim stavom sebi ćeš pričiniti bol i tugu na Sudnjem danu.”
(Misbah aš-Šari'a, poglavljje 36)

20. Gajenje dalekosežnih nada i želja

Ova mahana se prouzrokuje moći intelekta i strasti, a ukorijenjena je u neznanju i ljubavi prema ovom svijetu. Ona nanosi štetu čovjeku držeći ga okupiranim ovosvjetskim stvarima i ugrožavajući njegov duhovni razvoj.

Da bi se izlijecio od ove bolesti, pojedinac bi morao konstantno razmišljati o smrti i budućem svijetu, imajući na umu da je ovaj svijet i postojanje na njemu prolazno, te ma šta pojedinac stekao, jednog dana će biti prisiljen da to iza sebe ostavi odlazeći u zagrljaj smrti. On bi stalno morao imati na umu da su jedine korisne stvari koje će moći ponijeti sa sobom u bezdan smrti ustvari njegova dobra djela.

21. Neposlušnost ('Isyan)

Neposlušnost ovdje znači nepokoravati se Allahovim naredbama. Ova mahana pripada moći srdžbe i strasti; suprotno njoj je pokornost i boguodanost (taqwa).

22. Bestidnost

Pripadajući moći srdžbe i strasti, ova mahana se sastoji od neskromnosti i odsutstva stida u vršenju zabranjenih djela. Suprotno njoj je skromnost i stid ('haya'), a stid se smatra dijelom imana. Alejhiselam je rekao: “Stid je dio imana, a iman je u džennetu.”²⁵

23. Istrajnost u grijehu

Ovo je jedno grješno stanje, nasuprot kojeg stoji pokajanje (tewba). Ponavljanje grijeha čini ih da oni izgledaju kao da su obični beznačajni svakodnevni poslovi.

Zbog toga, prije nego što se ovo nekome dogodi, potrebno mu je da razmišlja o zloj posljedici činjenja grijeha i da ispita njihove štetnosti kako na ovom tako i na budućem svijetu. Takvo razmišljanje vodi ga da se kaje za svoje grijeha i da postane istinski potišten i postiđen što ih je ikada počinio. Na drugi način tawba ili pokajanje je povratak iz stanja griješenja.

²⁵ Buharija, Iman, 3, 16. Adab, 77; Muslim. Iman, 57-59; Abu Dawud, Adab, 6; Tirmidi, Binr, 64, 78 i dr.

Viši stadij pokajanja podrazumijeva izbjegavanje i odustajanje čak i od dopustivih stvari. Pojedinac se opredjeljuje za ovaj viši stadij pokajanja, u djelu i govoru, samo zato da udovolji Allahu (dž.š.) i da Ga se stalno prisjeća. Neophodno je da iskreno pokajnička osoba neprestano preispituje i kontroliše svoja djela i razmišlja o moralnim kvalitetima svojih aktivnosti.

U hadisu se kaže:

“Sami sebi položite račune prije nego što budete pozvani na polaganje računa.”²⁶

24. Nemarnost (gafka)

Nemarnost znači indiferentnost i odsutnost pažnje; suprotno njoj je pažnja i odlučnost. Ako je u onome što se zanemaruje naša krajnja sreća i blagostanje, onda je to mahana. Međutim, ravnodušnost i nemarnost u pokvarenosti i grješnosti je vrlina. To jest, pridavanje brige i pažnje lošim i pokvarenim stvarima je mahana, dok posvećivanje brige i pažnje stvarima koje imaju veze sa našom srećom i blagostanjem spada u vrlinu. Oboje, i nemarnost i odlučnost, ili briga, proizlaze iz moći strasti ili moći srdžbe, Na primjer, ako neko ima namjeru da se oženi motivacija takve odluke ukorijenjena je u moći strasti i to je vrlina. Ako se neko odluči da se brani od neprijatelja, ta odluka potiče iz moći srdžbe i to se također smatra vrlinom.

Ovo je bio opći opis nemarnosti i brige ili odlučnosti. Međutim, kao termin koji je upotrijebljavan u kur'anskim ajetima i hadisima, nemarnost se obično odnosi na indiferentnost prema stvarnim ciljevima ljudske egzistencije i zastupnika čovječije sreće i blagostanja na ovom i budućem svijetu; a njena suprotnost, odlučnost, tumači se kao čistota volje i namjera u istom smislu. U ovom značenju, zbog toga, nemarnost je uvijek loša, a odlučnost uvijek dobra. U Kur'anu se na sljedeći način opisuju nemarnici:

“Mi smo za džehennem mnoge džinne i ljude stvorili: oni pameti imaju – a njima ne shvataju, oni oči imaju – a njima ne vide, oni uši imaju – a njima ne čuju; oni su kao stoka, čak i gori – oni su zaista nemarni.” (7:179)

25. Zlovolja, prezir (karana)

Zlovolja označava stanje odvratnosti prema svim stvarima koje zahtjevaju napor i zalaganje. Njegova ekstremna forma je mržnja. Suprotno zlovolji jeste ljubav (hubb). Ljubav se sastoјi od duševne naklonosti prema ugodnim i korisnim stvarima. Ekstremna forma ljubavi je zaljubljenost ('ishq).

Zlovolja ili averzija, može biti dobra ili loša. Na primjer, ako neko ima averziju prema džihadu radi Allaha (dž.š.) ili prema samoodbrani, to je veoma nepoželjno i pokuđeno. Ako pak, neko ima averziju prema lošim djelima i grijesima, to je onda dobro i veoma poželjno. Isto pravilo važi i za ljubav, ako neko voli dobre i korisne stvari, to je poželjna osobina. Međutim, nije poželjno ako neko voli loše stvari.

²⁶ Tirmidi, Qiyama, 35.

Vrijedno je istaći da ljubav (hubb) u suštini mora biti usmjerena jedino prema Allahu (dž.š.) i svemu onome što je vezano za Njega. Ovo je najviša forma ljubavi. Treba imati na umu da "Prava Ljubav" može biti samo Allah (dž.š.), a to se može osjetiti samo onda kada čovjek izgubi svoju "Pravu Ljubav" usvajajući greškom druge objekte za predmet svoje ljubavi, kao što su žene, djeca, bogatstvo, položaj, ili bilo koje druge osovjetske dobiti. Ako bi čovjek ponovo našao svoju "Pravu Ljubav", on bi se također uspio osloboditi i svojih beskrajnih i besciljnih lutanja. Da bi pronašli "Pravu Ljubav", prvo moramo poznavati sve različite forme ljubavi (hubb-a). U osnovi ljubav može biti usmjerena prema devet različitih stvari:

- ljubav čovjeka prema samom sebi, koja se smatra jednom od najjačih formi ljubavi;
- ljubav čovjeka prema stvarima koje su izvan njega s namjerom da se zadobije fizičko zadovoljstvo koje one pružaju, kao različite vrste hrane, odjeće i druge stvari koje su na raspolaganju da zadovolje fizičke potrebe i želje;
- ljubav čovjeka prema drugom ljudskom biću radi dobrote ili usluge koju mu je to biće učinilo;
- ljubav čovjeka prema nečemu radi toga što se za njeg vezuje neka dobrota, kao što je ljepota i ispravnost;
- ljubav čovjeka prema dragoj osobi, a da sam nije u stanju da nađe poseban razlog tome, i to ne zbog toga što ta osoba posjeduje ljepotu, bogatstvo, snagu ili kakvu dobrotu, nego jednostavno zbog postojanja neke nevidljive veze među njima;
- ljubav čovjeka prema nekoj osobi koja je došla iz dalekog kraja, ili se s njom susreo za vrijeme dugog putovanja;
- ljubav čovjeka prema svojim kolegama i poslovnim prijateljima, kao naklonost učenika prema drugom učeniku, ili trgovca prema drugom trgovcu ... itd.;
- ljubav posljedice prema svom uzroku, i obratno;
- ljubav općih posljedica jednog uzroka jedne prema drugoj, kao npr. ljubav među članovima jedne porodice.

Ako donekle razmislimo o ovom pitanju, doći ćemo do sljedećeg zaključka: budući da je Allah (dž.š.) Apsolutna Egzistencija i da sve drago zavisi od Njega, svemu drugom što čovjek može da voli nedostaje samosvjesna nezavisna egzistencija. Drugim riječima, pošto je Allah (dž.š.) Konačna Realnost, On je ustvari i konačni objekt prave ljubavi, a sve druge vrste ljubavi usmjerene prema stvarima su figurativne i imaginarne. Na ovaj način pojedinac bi morao sublimirati svoju ljubav i otkriti njen pravi objekt, a to je nemoguće sve dok se u njemu ne pojave sljedeća stanja:

- Nužnost osjećaja izgaranja u želji da susretne Allaha (dž.š.). Drugim riječima, ne bi se trebalo bojati smrti. Njegove aktivnosti morale bi biti takve da odražavaju njegovu uvjerenost da će poslije smrti susresti Allaha (dž.š.).
- Nužnost osjećaja davanja prioriteta Allahovoj želji nad svojim ličnim željama i htijenjima, s obzirom da je ovo jedan od zahtjeva ljubavi.
- Nikada i ni u jednom momentu ne zaboraviti Allaha (dž.š.), upravo onako kao što i zaljubljenik ni jednu sekundu ne zaboravlja osobu koju voli.

- Savlađivanje osjećaja pretjerane radosti kada nešto postigne ili pretjerane nesreće kada nešto izgubi, jer ako je sva njegova pažnja skoncentrisana na Allaha (dž.š.), sve druge stvari za njega će biti nevažne.
- Nužnost osjećaja dobrote i ljubavi prema Allahovim stvorenjima, jer ko god Allaha (dž.š.) voli sigurno će voljeti i Njegova stvorenja.
- Nužnost osjećaja bojaznosti od Allaha (dž.š.) s tim da Ga u isti mah i voli, pošto ova dva stanja nisu međusobno suprotstavljeni.
- Nužnost očuvanja ljubavi prema Allahu (dž.š.) u tajnosti.
Pod ovim uslovima Allah (dž.š.) će voljeti čovjeka i ispunit će Svoje obećanje: "Reci: 'Ako Allaha volite, mene slijedite, i vas će Allah voljeti i grijehu vam oprostiti...' " (3:31)

26. Nezadovoljstvo

Nezadovoljstvo znači biti nezadovoljan sa nezgodama i nesrećama koje nekoga mogu zadesiti sve do stepena njihovog optuživanja. Suprotno mahani nezadovoljstva je vrlina zadovoljstva (rida-a) koja znači biti zadovoljan i prihvatići sve Allahove odredbe. Nezadovoljstvo je vrsta averzije, a zadovoljstvo vrsta ljubavi.

Postoje mnogi hadisi koji osuđuju nezadovoljstvo i koji upozoravaju čovjeka da bude strpljiv u suočavanju sa nezgodama i nesrećama; pošto one predstavljaju iskušenja Allahove odredbe. U osnovi, moramo shvatiti da je život na ovom svijetu sačinjen, pored ostalog, od patnje, poteškoće, bolesti i smrti, i bez izuzetka svi ljudi moraju podnosići ove pojave. Prema tome, moramo se podučiti kako se odnositi prema ovim vrstama poteškoća. Takva poduka zove se zadovoljstvo, čiji je najviši stepen kompletno prihvatanje Allahovog određenja. Evo kako Kur'an opisuje takve ljude:

"Allah će zadovoljan njima biti a i oni Njim. To će veliki uspjeh biti." (5:119)

A evo kako opisuje one kojima nedostaje ovaj kvalitet:

"Onima koji ne očekuju da će pred Nas stati i koji su zadovoljni životom na ovom svijetu, koji su u njemu smireni i onima koji su prema dokazima našim ravnodušni – prebivalište njihovo biće džehemem, zbog onoga što su radili." (10:7-8)

Treba napomenuti da se u etičkim djelima rezignacija (taslim) i zadovoljstvo (rida) obično upotrebljavaju kao sinonimi. To je zbog njihovog bliskog značenja; jer onaj koji je zadovoljan sa svim onim što mu Allah (dž.š.) odredi, on se takođe prepusta Allahovom određenju u svim aspektima svoga života.

27. Tuga (huzn)

Huzn znači tugu i kajanje zbog gubitka ili neuspjeha da se dobije nešto dragocjeno. Tuga, kao i nezadovoljstvo proizlazi iz zlovoljnosti.

28. Odsutnost pouzdanja u Allaha (dž.š.)

Ova se mahana sastoji od oslanjanja na neka posredna sredstva a ne na Allaha (dž.š.) u rješavanju vlastitih problema. Ona se prouzrokuje nedostatkom vjere i

povjerenja, a proizlazi iz moći intelekta i strasti. Oslanjanje na posredna sredstva je vrsta politeizma (širk-a).

Suprotno mahani odsutnosti pouzdanja u Allaha (dž.š.) je pouzdanje – tawakkul u Allaha (dž.š.) u svim aspektima života pojedinca, s uvjerenjem da je Allah (dž.š.) jedina djelotvorna snaga u univerzumu. Ovo je smisao čuvene sentence:

“Nema snage niti moći osim one (koja se dobija) od Allaha dž.š.”

I u Kur'anu se jasno konstatuje:

“...onome koji se u Allaha uzda, On mu je dosta...” (65:3)

A Poslanik a.s. je rekao:

“Ko se pouzda u Allaha, dž.š., Allah će se pobrinuti za njegovu opskrbu.”²⁷

Treba napomenuti da pojam pouzdanja u Allaha, dž.š., ne osporava ideju da čovjek treba da ulaže napore kako bi se koristio Allahovim blagodatima. Ovo je obrazloženje zašto islam smatra da je pojedinac obavezan da izdržava svoju porodicu, da ulaže napore na polju samozaštite i da se bori za svoja prava. Ono što se smatra bitnim je da on prihvati sva posredna sredstva kao predmet Allahovog autoriteta i snage, bez bilo kakve njihove neovisne samosvojne uloge.

29. Nezahvalnost (kufran)

Ovo je mahana nezahvalnosti na Allahovoj milosti, a suprotno njoj je zahvalnost (šukr). Vrlina zahvalnosti sastoji se od sljedećih elemenata:

- priznanja milosti i njenog izvora, koja je izraz Allahovog dobročinstva;
- radovanja zbog ukazane milosti – ne zbog njene zemaljske vrijednosti ili zbog samog sticanja te milosti – nego zbog njenog značaja na putu našeg približavanja Allahu, dž.š.;
- uticaja na tu radost i uživanja tako što bi se oni poduzimali da bi se zadovoljio cilj Davaoca i riječju i djelom;
- cijenjenja Darodavca zbog ukazanih blagodati;
- primanja dobrote koja nam je dana na način koji će zadovoljiti Darodavca.

Svi ovi elementi govore o “blagodatima”, a pod tim pojmom podrazumijeva se sve ono što pruža zadovoljstvo i donosi korist i sreću bilo na ovom ili budućem svijetu. Kur'an kaže:

“Ako budete zahvalni, Ja ћu vam, zacijelo, još više dati. Budete li nezahvalni, kazna Moja doista će stroga biti.” (14:7)

Kao bliže tumačenje drugog dijela gornjeg ajeta u Kur'anu se kaže:

“Allah navodi kao primjer grad, bezbjedan i spokojan, kome je u izobilju dolazila hrana sa svih strana, a koji je nezahvalan na Allahovim blagodatima bio, pa mu je Allah zbog onoga stoje radio dao da iskusi glad i strah.” (16:112)

²⁷ Tirmizi u poglavljju Zuhd, 65, a Ahmad b. Hanbal, 6/396 navode dio hadisa u izmjenjenoj formi.

30. Nestrpljivost

Nestrpljivost dovodi do histeričnog govora, fizičkog napada, cijepanja odjeće i pojačanja histerije kada dođe do suočenja sa nesrećom i propašću. Nestrpljivost je jedna od mahana moći srdžbe. Suprotno njoj je strpljivost (sabr), koja se smatra jednom od naplemenitijih vrlina. U svakom slučaju, nestrpljivost je jedna od mahana koja vodi ljudskoj propasti, s obzirom da ona u suštini predstavlja nezadovoljstvo usmjereno protiv Allaha (dž.š.) i odbacivanje Njegovih odredbi.

Strpljivost (sabr), naprotiv, podrazumijeva očuvanje smirenosti pojedinca u svim okolnostima i izvršavanje svojih obaveza pod svim uslovima. Strpljivost ima različite funkcije u različitim okolnostima; npr. strpljivost na bojnom polju leži u postojanosti u izvršenju svoje dužnosti. Drugim riječima, to je jedna forma hrabrosti. Strpljivost u stanju srdžbe je samokontrola, i ona je sinonim riječi blagost (hilm). Strpljivost u sučeljavanju sa strastima i požudama je poštenje ('iffa). Strpljivost s obzirom na luksuzan i raskošan život je apstinencija (zuhd). Ukratko rečeno, strpljivost je vrlina koja je u vezi sa sve četiri moći duše.

Strpljivost je veoma cijenjena u islamskoj tradiciji, tako da Kur'an veliča ovu vrlinu, njene prednosti i nagrade na sedamdeset različitih mesta, npr. u Kur'antu se kaže:

“A ti obraduj izdržljive; oni koji kada ih kakva nevolja zadesi, samo kažu: ‘Mi smo Allahovi i mi ćemo se Njemu vratiti!’ Njih čeka oprost od Gospodara njihova i milost, oni su na pravom putu!” (2:155-157)

A kaže se :

“Odnos između strpljivosti i imana je odnos glave i tijela; i kao što tijelo ne može živjeti bez glave, tako i iman bez strpljenja ne može opstati.”

Prema učenju islamskog prava (Šari'a) postoji pet vrsta strpljenja:

- obligatna (wagib),
- zabranjena (haram),
- poželjna (mustahab),
- prezirna (mekruh), i
- dopuštena (mubah).

Primjer "obligatne strpljivosti" je apstinencija od zabranjenih uživanja i želja. Primjer "zabranjene strpljivosti" je istrajnost u borbi protiv nepravde kao što je represija ili surovost. "Poželjna strpljivost" je postojanost u vršenju stvari koje su poželjne, dok "pokuđena strpljivost" podrazumijeva tolerisanje situacija koje su pokuđene. I konačno, "dopuštena strpljivost" odnosi se na dopuštene stvari.

Prema tome, dâ se zaključiti da strpljivost nije uvijek pozitivna osobina i da njena vrijednost ili manjkavost zavisi od samog predmeta na koji se odnosi. Uopće gledano, kriterij pomoću kojeg bi se procjenjivale različite vrste strpljivosti isti je kao onaj pomoću kojeg se procjenjuju sva druga svojstva i djela, tj, sve one aktivnosti koje unapređuju duhovni razvoj čovjeka smatraju se vrijednim i pohvalnim, dok se sve ostale aktivnosti i osobine smatraju lošim i štetnim.

31. Neposlušnost (fisq)

Fisq kao termin znači neposlušnost prema obavezujućim naredbama koje propisuje islamski zakon (Šari'at) ili vršenje onih radnji koje su tim zakonom zabranjene; suprotno neposlušnosti je poslušnost (ita'at) prema naredbama Allaha (dž.š.)

Veći dio Allahovih naredbi sastoji se od specifičnih formi obožavanja koje se u islamu mogu podvesti pod wagib ili mustahabb.

To su:

- čistoća (tahara)
- namaz (salat)
- dova (du'a)
- sjećanje Ailaha (dž.š.) (zikr)
- učenje Kur'ana (qira'ah)
- post (sawm)
- hodočašće u Mekku (hadž)
- posjećivanje Poslanikova kabura (ziyarat al-Nabi)
- borba na Allahovom putu (džihad)
- izvršavanje materijalnih obaveza koje su islamskim zakonom propisane (zekat i sadaqa).

Kod ove tačke autor ovog djela al-Naraqi (Bog mu se smilovao) ulazi u završnu raspravu koja tretira upravo spomenute Allahove naredbe, njihovu logičku osnovanost i njihovu korisnu ulogu u duhovnom odrastanju i razvoju čovjeka. S obzirom da se ova rasprava uglavnom odnosi na islamsko pravo (fiqh), suzdržat ćemo se da to ovdje ponovo učinimo zbog kratkoće ovog rada.

Na kraju se nadamo da će nam Allah (dž.š.) podariti snage da se moralno usavršimo pretakanjem u praksi savjeta koji su ukratko istaknuti u prethodna četiri dijela. Također se treba nadati da će nas pažljivo proučavanje i ispitivanje ovog kratkog diskursa o islamskoj etici motivirati da se pridržavamo njenih principa, pružajući tako radost i satisfakciju duši njenog autora. (Amin!)